

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2019

Lucie Peiskerová

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Jazyk a evoluce
Bakalářská práce

Autor: Lucie Peiskerová
Studijní program: B6101 / Filozofie
Studijní obor: 6101RO29 / Filozofie a společenské vědy
Forma studia: prezenční

Vedoucí práce: Prof. RNDr. Jaroslav Peregrin, CSc.

Hradec Králové, 2019

Zadání bakalářské práce

Autor:	Lucie Peiskerová
Studium:	F16BP0179
Studijní program:	B6101 Filozofie
Studijní obor:	Filozofie a společenské vědy
Název bakalářské práce:	Jazyk a evoluce
Název bakalářské práce AJ:	Language and evolution

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Nemáme, samozřejmě, žádné přímé doklady o tom, jak se v rámci evoluce objevil jazyk. Z evoluční teorie toho ale víme mnoho o tom, jak se schopnosti živých organismů objevují a jak se objevovat nemohou - musí to být v relativně malých krůčcích a každý z těch krůčků musí být v dané situaci evolučně výhodný. To značně zmenšuje prostor pro bezbřehé spekulace a uvažování o možnostech vzniku jazyka se tak stává pro filosofii legitimním tématem. Teorií, jak mohl jazyk v rámci evoluce vzniknout, se již objevila celá řada (Dunbar, Tomasello, Krebs & Dawkins ...). Cílem práce je udělat jejich přehled, srovnat je a provést jejich kritickou reflexi.

Barrett, L., Dunbar, R. & J., L. (2002). Human Evolutionary Psychology. Princeton: Princeton University Press; český překlad Evoluční psychologie člověka, Portál, Praha, 2007, Kapitola 12.
Dunbar, R.: The human story, Faber, London, 2005; český překlad Příběh rodu homo, Academia, Praha, Kapitola 5.
Bickerton, D. (2007). Language evolution: a brief guide for linguists. *Lingua*, 117, 510-526.
Krebs, J. R. & Dawkins, R. (1984). Animal signals: mind-reading and manipulation. In Krebs, J. R. and Davies, N.B. (Ed.), *Behavioural Ecology: An Evolutionary Approach* (pp. 380-402). Oxford: Blackwell.
Tomasello, M. (2008). *Origins of human communication*. Cambridge (Mass.): MIT Press, relevantní části

Garantující pracoviště:	Katedra filosofie a společenských věd, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	prof. RNDr. Jaroslav Peregrin, CSc.
Oponent:	Mgr. Filip Jaroš, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	11.4.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Lucie Peiskerová

Poděkování

Mé poděkování patří prof. RNDr. Jaroslavu Peregrinovi, CSc. za vedení mé bakalářské práce.

Anotace

PEISKEROVÁ, LUCIE. *Jazyk a evoluce*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2019, 59 s. Bakalářská práce.

Předmětem této bakalářské práce je především oblast evoluce jazyka. Téma vzniku a vývoje jazyka bývá podnětem pro spekulace již po několik staletí, a teorií zabývajících se těmito otázkami se objevila již celá řada. Práce se proto zaměřuje na poskytnutí celkového přehledu těchto teorií včetně snahy o jejich porovnání a určitou kritickou reflexi. V úvodní kapitole jsou nastíněny úvahy o vývoji jazyka v kontextu náboženském, naturalistickém, či oblasti srovnávací filologie až po období, kdy byl zveřejněn slavný spis Charlese Darwina „O původu druhů“. Jádrem textu je pak tematický rozbor klíčových teorií evoluce jazyka, jak se objevovaly zhruba od 70. let 20. století, a především od roku 1990.

Klíčová slova: jazyk, evoluce, komunikace, proto-jazyk

Annotation

PEISKEROVÁ, LUCIE. *Language and evolution*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2019, 59 pp. Bachelor Thesis.

The subject of this bachelor's thesis is mainly the area of language evolution. The topic of the origin and evolution of language has been a reason for speculation for several centuries, and a number of theories concerning these questions have already emerged. Thus, the thesis focuses on providing an overall overview of these theories, including attempts to compare them and provide certain critical reflection. The opening chapter outlines the development of language in the religious and naturalistic contexts or the context of comparative philology, until the publication of Charles Darwin's famous book "On the Origin of Species". The core of the text is a thematic analysis of language evolution key theories, as they have appeared since the 1970s, and especially since 1990.

Keywords: language, evolution, communication, proto-language

Obsah

Úvod.....	9
1 Úvahy o vývoji jazyka do Darwina	10
1.1 Náboženská fáze zkoumání původu jazyka	10
1.2 Naturalistická pojetí původu jazyka.....	14
1.3 Počátky srovnávacích výzkumů jazyka	15
1.4 Srovnávací filologie	24
1.5 Darwin a teorie o evolučním původu jazyka.....	27
2 Návrat vědeckého zájmu o vývoj jazyka	30
2.1 Chomsky, generativní gramatika a internalismus	32
2.2 Jazyk a řeč	33
2.3 Jazyk a syntaxe.....	35
2.4 Fylogeneze, ontogeneze a jazyk jako evoluční výhoda	37
3 Současné teorie evoluce jazyka	39
3.1 Komunikace předjazyková.....	39
3.2 Protojazyk	39
3.3 Od proto-jazyka k jazyku	42
3.4 Předpoklady vývoje jazyka	43
3.5 Teorie mimeze.....	46
3.6 Spolupráce jako podmínka jazyka	47
3.7 Teorie signalizace.....	48
3.8 Zdroje lidské spolupráce	49
3.9 Hypotéza priority gest v evoluci jazyka.....	50
Závěr	54
Literatura.....	55

Úvod

Téma a snaha o řešení otázky počátků jazyka byla ve filozofické reflexi přítomna od nejstarších dob, ovšem zdá se, že otázka vývoje jazyka mohla být správně formulována až po roce 1859, kdy byla zveřejněna práce Charlese Darwina "O původu druhů". Přestože se intuice teorie evoluce i evoluční geneze jazyka objevily ještě dříve v kruzích francouzských encyklopedistů, až darwinovský průlom vytvořil prostor pro vědecké zkoumání této problematiky.

Evoluce jazyka je soudobá výzkumná oblast, která prožívá mimořádně dynamický vývoj. Je možné odhadovat, že tento stav je výsledkem dvou hlavních příčin. Na jedné straně je to obecný nárůst zájmu o evoluční vysvětlení ve vědách, kterého jsme svědky v posledních desetiletích. Zároveň došlo k obrovskému pokroku v rámci specifických disciplín, které mají vztah jednak k vývoji člověka, a přitom mají svou relevanci i pro teorii vývoje jazyka. Jsou to vědy, jako je primatologie (věda o primátech, zejména opicích) nebo neurobiologie, přičemž dochází k jejich integraci do dynamicky se rozvíjejících kognitivních věd v širokém smyslu.

Tato práce se zaměřuje právě na teorie vývoje jazyka, přičemž se snaží o jejich celkový přehled a určitou kritickou reflexi. Snaha o vytvoření komplexního scénáře vývoje jazyka má přitom svou poměrně dlouhou tradici, která je v této práci rovněž v úvodní kapitole nastíněna. Jádrem textu je pak tematický rozbor klíčových teorií evoluce jazyka, jak se objevovaly zhruba od 70. let 20. století, a především od roku 1990.

1 Úvahy o vývoji jazyka do Darwina

1.1 Náboženská fáze zkoumání původu jazyka

Reflexe původu jazyka je trvalou součástí pátrání po povaze lidské přirozenosti. Historik José Cabezón poznamenává, že problém původu jazyka byl již důležitým motivem náboženských diskursů. Rozmanití představitelé náboženských tradic se ovšem v první řadě zajímají o jazyk jako prostředek zjevení a typickým výstupem těchto zkoumání jsou proto teorie jeho božského původu. Védská doktrína deifikace jazyka (v sanskrtu: *vāc*) nebo biblický příběh o zmatení jazyků (Genesis 11: 1-9) jsou pravděpodobně nejznámějšími pokusy v dějinách náboženství přemýšlet o povaze jazyka a jeho původu. Další etapa náboženské reflexe jazyka, který Cabezón nazývá scholastickou fází, se zaměřuje především na samotný jazyk; učenci si postupně uvědomují složitý vztah mezi lingvistickým významem a realitou, kterou popisuje, což vede k otázkám o ontologickém a epistemologickém smyslu zkoumání jazyka. Posunutí úvah k teoretičtějšímu plánu umožnilo formulaci holistických teorií významu. V kruhu středověkého myšlení se vedl spor o obecné pojmy, vedoucí k vymezení základních pozic v úvahách o významu, jako byl realismus, konceptualismus a nominalismus. Teorie významu ovšem byly formulovány například také v Indii, kde prostor debaty na jedné straně vymezil naturalistický koncept jazyka vytvořený védskými ortodoxii ze školy *mīmāṃsā*, a na druhé straně konvencionalistická doktrína *apoha* navrhovaná buddhistickými učenci ze školy *pramana*. Filosoficky sofistikovaným způsobem diskutovali o jazyku a významu také čínští zástupci pozdního motismu.¹

Charakteristickým rysem evropského středověkého myšlení byl tedy rostoucí zájem o problém vztahů mezi jazykem a světem, který se projevil ve staletí trvajícím sporu o univerzáliích. V takovém intelektuálním klimatu bylo opuštěno doslovné zacházení s biblickým příběhem o počátku jazyka; na druhé straně, popularitu získala teologická témata vztahující se k motivu “závoje jazyka”, tj. přesvědčení, že jazyk skrývá povahu reality. Mezi křesťanskými mysliteli pochází nejvlivnější popis tohoto problému od Augustina (354-430), který vyjadřuje názor, že po pádu Adama

¹ Cabezón, 1994: 196

je poznání, založené na jazykovém popisu, klamně. Augustin využil filozofická řešení pocházející primárně od stoiků, a navrhl verzi lingvistického skepticismu, základem kterého je víra, že v jazyce se po Adamově pádu vytvořil trvalý rozpor mezi slovem (signum) a věcí, která souvisí s daným slovem (res). V samotném jazyce je mezi slovem jako mentálním bytím (verbum) a jeho vnější artikulací (vox, locutio) trhlinka, která vede ke zprostředkované komunikaci (směřuje uživatele jazyka k duševnímu obsahu), ale je nespolehlivá, protože duševní obsah různých uživatelů může být odlišný.²

Augustinova tendence zacházet s biblickým příběhem o počátcích nikoliv historickým, ale filosofickým způsobem výkladu se projevila také u představitelů křesťanské i židovské teologie pozdního starověku a středověku, ke kterým se později připojili i muslimští myslitelé. V této intelektuální tradici Adamův pád a zmatek jazyků symbolizují kognitivní a komunikační degeneraci: člověk oddělený od boha žije ve světě svých vlastních představ, které, vzhledem k použití nedokonalého jazyka, není nikdy schopen vyjádřit zcela a jednoznačně.³

Takové úvahy vytvořily klima, ve kterém středověcí učenci opustili otázky týkající se původu a původní formy jazyka ve prospěch problému vztahu jazyka ke světu nebo mysli. Pod vlivem Augustina a s odkazem na starší prameny se formoval skepticismus, který používal argument „závoje jazyka“, a také formalismus, zpochybňující intuici, že jazyk je mapováním reality. Na druhé straně, své zastánce si získala také spekulativní gramatika (od latinského speculum neboli zrcadlo), která postulovala, že struktura jazyka odráží realitu třemi způsoby označování slovy (modi significandi, a proto modismus jako alternativní jméno pro tento směr): co je daná věc (modus essendi), jak je chápána (modus intelligendi) a jak slovo vztahující se k této věci plní znakovou funkci (modus significandi).⁴ Byli také modisté, a mezi nimi zvláště Francis Bacon (1214-1294), kteří byli předchůdci ideje “univerzální gramatiky”, která předpokládá, že struktura všech jazyků je stejná.

Důležitým prvkem rozvoje reflexe o jazyce byl problém jeho arbitrárnosti. Nejznámějším klasickým textem, jehož předmětem je arbitrárnost jazyka, byl

² Ferretter, 1998: 261-264

³ Reeves, 2014: 33

⁴ Beuchot, 1996: 37

již platonický dialog *Kratylos*, který vyznívá ve prospěch „přirozeného“ vztahu mezi slovy a významy. Na základě Platonovy autority se naturalismus podílel na vzniku středověké etymologické tradice, které zřejmě nejznámějším představitelem byl Isidor ze Sevilly (560-636), autor první encyklopedie pod příznačným názvem *Codex etimologiarum*. Cílem, který Isidor a jeho následovníci sledovali, bylo rekonstruovat formy vyjádření až do úrovně, v níž by bylo možné určit onomatopoický vztah mezi rekonstruovaným slovem a jeho významem. A tak Isidor například dokazuje, že "důtky (*flagrum*), biče (*flagellum*) nesou taková jména, protože při jejich užívání se ozývá hvizd (*flatus*).⁵

Nicméně, ve zralé středověké filozofii, která již uznala složitost vztahu mezi jazykem, vnějším světem a myslí, bylo poměrně pevně zakotveno přesvědčení o konvenční povaze lingvistického významu. Nejvlivnější verzi konvencionismu navrhl William Ockham (1287-1347). Klíčovým konceptem tohoto konceptu je význam, který se u Ockhama skládá ze dvou základních typů – slovního významu a konceptuálního významu. Podle Ockhama je slovní význam reprezentací jednotlivých slov, je libovolný (tj. není založen na podobnosti slovního tvaru s jeho významem) a je vyjádřením dohody mezi uživateli. Toto není případ pojmů, které Ockham definuje jako přirozené. Ty se nějak podobají tomu, na co odkazují, například pojem psa má rysy společné pro mnoho jednotlivých psů. Ockhamovská teorie významů oddělila reprezentace slovních forem od jejich pojmového obsahu a staví na jednu rovinu konvenčnost a arbitrárnost. Toto pojetí se ve vývoji myšlení o jazyce nevytratilo z povědomí a spočívá v základě moderního chápání významu v jazyce u Ferdinanda de Saussure na jedné straně a na straně druhé u Charlese K. Ogdena a Ivora A. Richardse.⁶

Podobná změna proběhla v židovském uvažování o jazyce. Pohled na přirozené spojení mezi slovem a významem zaujal důležité místo v náboženské tradici patřící do rámce kabaly nebo exegetické tradice *midraš*, kde je náboženská zkušenost často překládána jako nalezení čistého jazyka - "dechu boha" (*hebruachelohim*), který je klíčem k pochopení božské a pozemské reality. Určitá verze naturalismu byla vyvinuta vlivným kabalistou Abrahamem Abulafíí (1241-1291), jedním z vůdčích

⁵ Barney et al., 2006: 124

⁶ Cesare, 2011: 89

představitelů středověkého kabaly. Abulafia nejenže zaujal silný postoj ohledně adamovského jazyka (tj. jazyka, kterým mluvil Adam v ráji), podle kterého hebrejščina je jazyk odvozený z boha, ale snaží se také ukázat, že hebrejščina je model všech jazyků, přičemž doprovázel své úvahy příklady z arabštiny, baskičtiny, řečtiny a latiny.⁷ Jiné naturalistické pojetí se objevuje u Filóna Alexandrijského, který navázal přímo na platonismus. Proměnou v hledání vztahu mezi hebrejštinou a původem jazyka byla koncepce Mojšeho Maimonidesa (1138-1204), jednoho z největších myslitelů středověku, který inspiroval Tomáše Akvinského a významně přispěl ke vzniku akademické filozofie. Maimonides důsledně bojoval proti židovskému mysticismu, včetně pohledu na zvláštní povahu hebrejského jazyka.⁸ Maimonides použil aristotelskou teorii významu jako jeden z argumentů pro negativní teologii, podle které je kategorie božství zcela mimo lidské možnosti porozumění: pakliže jazyk odkazuje především na pojmy a myšlenky v lidské mysli, nemá žádné prostředky, a to dokonce ani s použitím metafor a jiných nepřímých forem významu, k popisu atributů boha.⁹

Shrme-li tento úvodní výklad o náboženských koncepcích původu jazyka, tak tato fáze je charakterizována vírou v božský původ jazyka. Jazyk je posvěcen, protože musí pocházet od boha, nebo je jeho vytvoření je přinejmenším inspirováno bohem. Deifikace jazyka se obvykle kombinuje se sémantickým naturalismem, podle něhož slova původního hebrejského jazyka, například u kabalistů nebo v sanskrtu nejsou náhodná a vyjadřují podstatu věcí, na které odkazují. Někdy takto chápaný jazyk nejenže reflektuje více či méně dokonale realitu, ale stává se také principem jeho uspořádání. Tradiční náboženské přístupy k počátkům jazyka, kromě problému jeho původu, navrhují mytologická vysvětlení polylingalismu (existence množství jazyků). Diverzifikace jazyků je prezentována jako výsledek božského zásahu, který je obvykle negativně hodnocen jako ztráta původní komunikační jednoty všech lidí.

⁷ Idel, 1989:26

⁸ Kellner 2006: 166

⁹ Benor, 1995: 359

1.2 Naturalistická pojetí původu jazyka

Jak poznamenává Gordon Hewes,¹⁰ důležitou podmínkou pro rozvoj naturalistických konceptů původu jazyka bylo zvýšení znalostí o vzdálených zemích a lidech, kteří tam žijí, ke kterým došlo v důsledku velkých geografických objevů na konci patnáctého a šestnáctého století.

Zájem o člověka "v divokém stavu", jak bylo v té době obvyklé psát, byl spojen s otázkami o univerzálních rysech lidstva a povaze civilizačního pokroku. V této souvislosti získaly na popularitě názory na původ lidí a jazyka, které byly v rozporu s biblickými příběhy. Giordano Bruno mimo jiné oživil preadamitismus, známý již v pozdním starověku, který popíral, že by všichni lidé pocházeli z biblického Adama.¹¹ Zajímavější však pro nás je směr, jehož příznivci hledali naturalistické vysvětlení toho, jak lidé opustili stav animality nebo „divokosti“, čímž získali atributy lidství, včetně jazyka. Už ve starověké filosofii existovaly tendence, které takový druh reflexe předjímaly. Ačkoli starověcí Řekové a Římané sdíleli víru, že jazyk byl dán lidem bohy, epikurejská tradice se pokoušela o naturalistické vysvětlení toho, jak jazyk vznikl. Epikuros argumentoval, že slova (onomata) vznikla jako přirozený výraz vnitřních emocionálních stavů a konceptů, které pak byly podrobeny konvencionalizaci v rámci jednotlivých etnických skupin.¹²

Moderní návrat k filozofii starověkého a rozvoj naturalistického způsobu myšlení, které utvářely základy věd, jež se v té době formovaly, přispěly k popularitě epikurejského pohledu na počátky jazyka. Tento záměr sledoval v *Syntagma philosophiae Epicuri* Pierre Gassendi (1592-1655), prominentní matematik, obhájce empirismu a katolický kněz. Další katolický kněz, biblista Richard Simon (1638-1712), v kritice *Histoire critique du Vieux Testament* (Kritická historie Starého zákona, 1680) ostře oponoval názoru na božský původ jazyka, a odvolává se právě na Epikura, tvrdil, že jazyk vznikl z přirozených tendencí lidí, a proto je dílem přírody i člověka.¹³

¹⁰ Hewes, 1977: 98

¹¹ Graves, 2003: 25

¹² Hewes, 1977: 98

¹³ Formigari 1988: 8

Vico

Giambattista Vico (1668-1744) také obhajoval epikurejský pohled na původ jazyka, ačkoli se nevyhnul kritice epikurejské filozofie pro její materialistický redukcionismus.¹⁴ Na stránkách svého díla *Scienza Nuova* (Nová věda, 1725) prezentuje hypotézu, že první jazyk, který Vico popisuje jako jazyky bohů, neměl vokální formu, ale byl založen na gestech, piktogramech, artefaktech a náboženských rituálech. Tento komunikační systém používal analogii a ikonicitu jako základní smysluplný nástroj a byl přirozeným systémem, ve kterém měl význam svůj základ v podobnosti - doslovné nebo metaforické - mezi formou označení a jeho označovaným. S odkazem na Platóna a Jamblicha (245 - 325 př. n. l.), Vico prohlašoval, že obyvatelé Atlantidy komunikovali takovým jazykem. V následujícím období vývoje, které nazývá Vico érou hrdinů, pak jazyk podle něj prošel postupnou konvencionalizací, aniž by ztratil svůj původní metaforický charakter, a dominantní formou jeho výrazu byla poezie. V poslední fázi, kterou Vico nazýval érou lidí, byl jazyk již systémem konvencionalizovaných, grafických a vokálních symbolů, které umožňovaly prezentaci racionálního obsahu. Autor Nové vědy tvrdil, že tři etapy vývoje, které označují epochy bohů, hrdinů a lidí, určují vývoj lidstva i jednotlivých komunit. Tyto tři etapy také spatřoval ve vývoji dítěte. Podle schématu, které navrhl, se děti ve fázi vývoje odpovídající éře bohů snaží v první řadě pochopit okolní stvoření a objekty pomocí vjemových atributů; ve druhé, hrdinské fázi, se děti ztotožňují s hrdiny kultur, ve kterých rostou, a na základě fantazie vytvářejí nespočetné množství představ a situací; nakonec Vico přechod z dětství do fáze dospělosti spojuje s osvojením si schopností abstraktního myšlení.¹⁵ Je tedy možné právem považovat Gambattistu Vica za průkopníka myšlení, které postuluje vztah mezi onto- a fylogenetickými procesy při osvojování jazyka.

1.3 Počátky srovnávacích výzkumů jazyka

Vico a další myslitelé šestnáctého a sedmnáctého století, kteří se odkazovali na epikurejskou inspiraci, formulovali již v podstatě evoluční přesvědčení, že člověk, díky vlivu přirozených příčin, získal takové rysy, jako je racionalita, socializace nebo

¹⁴ Formigari, 1988: 276

¹⁵ Danesi, 1993: 64-66

jazyk, čímž opustil stav zvířat a stal se člověkem v plném slova smyslu. Takové pojetí začalo překračovat bariéru, která byla tradičně vedena v evropském myšlení mezi zvířaty a lidmi. Původní pohled na tuto záležitost samozřejmě stále měl mnoho významných příznivců, včetně Descartesa (1596-1650), který postuloval nepřekonatelnou hranici mezi světem racionálních lidí a sférou zvířat, zbavených vnitřních zkušeností a působících jako stroje. Právě jazyk, a tedy schopnost formulovat smysluplné výroky, byl podle Descarta přesvědčivým důkazem o tomto zásadním kvalitativním rozdílu mezi lidmi a zvířaty. Descartes zároveň nepochyboval o tom, že znakové jazyky používané neslyšícími lidmi také dokazují schopnost projevu, a tím i přítomnost myšlení a duše.

Na druhé straně výzkum fauny Afriky, Asie a Ameriky vedl Evropany k tomu, že si byli vědomi existence druhů, které byly podobné lidem. V této souvislosti začal vznikat srovnávací výzkum. Holandský lékař Nicolaes Tulp (1493-1674) dělal první pitvu opice, pravděpodobně trpasličího šimpanze (*Pan paniscus*), a byl překvapen jeho morfologickou podobností s lidskou.¹⁶ Za otce srovnávací anatomie je považován Edward Tyson (1651-1708), jehož kniha *Orang-Outang*, která vyšla na začátku osvícenství (1699), měla v té době velký vliv na vnímání vztahu mezi lidoopy a člověkem. Tyson přitom nepsal přímo o orangutanech, jako druhu, využil původní význam tohoto pojmu, který v malajštině znamená „obyvatele lesa“, a zabýval se šimpanzem, přičemž popisuje ve svém díle řadu anatomických detailů tohoto druhu, na kterém dělal pitevní výzkumy. Tyson k závěru, že jím zkoumaný jedinec je podobnější lidem než opicím, a dále uvádí, že ani struktura hrtanu, nebo mozek nevyklučují využití jazyka u takového tvora.¹⁷

V diskutovaném období panovala určitá nejistota ohledně toho, kdo by měl být zařazen do druhu *Homo sapiens* a kdo je skutečně schopen jazyk používat. Evropané často odmítali uznat plnohodnotné lidství příslušníkům národů, které považovali za divoké. Když v roce 1502 Sebastian Cabot přivezl z expedice do Arktidy a ukázal tamější Eskymáky v Londýně, svědek této události popsal nově příchozí jako zástupce primitivních druhů, „které nikdo nemohl pochopit a kdo se choval jako

¹⁶ Hewes, 1977: 99

¹⁷ Hewes, 1977: 99

divoká zvířata“.¹⁸ Ačkoli papež Pavel III v bule *Sublimus Deus* (1537) psal, že také Indiáni jsou lidé, čímž otevřel možnost christianizace Ameriky, ještě dlouho probíhaly diskuse, do jaké míry jsou tyto skupiny lidí.¹⁹ Takové pochybnosti se nevyskytovaly jen o obyvatelích Ameriky, ale také o těch, kteří žili v jiných, málo známých částech světa. Například v 17. století v Anglii byli obecně považováni za zvířata Hotentoti, nebo členové etnické skupiny Khoikhoi, obývající jižní Afriku. Thomas Herbert (1606-1682) psal v podobném duchu na stránkách populární knihy *Some Years Travels into Africa and Asia the Great* (Několik let cestování po Africe a Velké Asii), kde tvrdil, že jazyk Hotentotů se nachází někde mezi skutečnými jazyky lidí a zvuky vydávanými zvířaty, zatímco je samotné označoval za potomky satyrů, spřízněné s paviány.²⁰

Problémy s definicí člověka se netýkaly pouze misionářů a cestovatelů, ale i těch, kteří v té době byli intelektuálním předvojem Evropy. Dokonce i v 18. století, což byl zlatý věk přírodovědných taxonomií, panovalo přesvědčení, že existují nižší formy lidského druhu, které byly společně označovány jako *Homo ferus* nebo divoký člověk. Toto přesvědčení sdíleli tvůrci biologické systematiky, Carl Linné (1707-1778) a Georges-Louis Buffon (1707-1788). V následných vydáních své práce *Systema Naturae* (1735-1758), Linné definoval rod *homo*, který zahrnoval, mezi dalšími druhy, také *Homo sapiens* a *Homo troglodytes*. *Homo sapiens* zahrnoval poddruhy odpovídající čtyřem rasám: Američanům, Evropanům, Asijcům a Afričanům a *Homo ferus*, tedy člověk divoký, který byl chlupatý po celém těle, pohyboval se na čtyřech končetinách a měl být němý. *Homo troglodyte* měl být aktivní v noci, žít v jeskyních a mít komunikační systém založený na syčení a pískání.²¹

Úsilí Linného a dalších biologů tohoto období svědčí o obtížnosti provádění taxonomické charakterizace lidských bytostí. Srovnávací primatologie, díky pracím Tulpa a Tysona, byla v raných stádiích vývoje a neexistoval žádný vědecký důvod pro stanovení druhových rozdílů mezi lidoopy, včetně definice druhových rozdílů v rámci *Homo sapiens*. Tento stav vedl k různým spekulacím, které čerpaly inspiraci

¹⁸ Nash, 2009: 56

¹⁹ Robe, 2009: 47-51

²⁰ Novak, 2009: 188

²¹ Burke, 2009: 266

z cestovatelských zkušeností. Problematika jazyka jako fenoménu, který je charakteristický pro člověka, zaujala mezi těmito spekulacemi důležité místo. Na jedné straně, jak jsme již uvedli, se rozšířil názor, že lidé objevení Evropany nemají jazyk a že ve svém projevu vykazují podobnosti s komunikací divokých zvířat; na druhé straně, se vyskytovala argumentace, že velcí lidoopi mají určitý jazyk nebo jsou schopni se ho učit. Tyson byl zastáncem této poslední pozice.

Samuel Pepys (1633-1703) na stránkách svého deníku popisoval opici, přivezenou z Angoly (není známo, jestli to byl pavíán nebo šimpanz) a s plnou vážností se ptá, jestli by se mohla naučit mluvit nebo komunikovat pomocí znamení. Julien Offray de la Mettrie (1709-1751), jeden z prvních představitelů francouzského materialistického myšlení, ve svém spisu *L'Homme Machine* (Člověk-stroj, 1748, česky 1958) nejen tvrdí, že opice jsou schopny učit se jazyk, ale také formuluje plán jak tohoto cíle dosáhnout. La Mettrie se velmi zajímal o pokusy o vytvoření znakových jazyků pro neslyšící, popsané jejich průkopníkem Johanem Konradem Ammanem (1669-1724). La Mettrie vyjádřil názor, že „poněkud velká“ opice bude schopna se naučit jazyk, pokud by byla učena v podobném režimu, který Amman používal při práci s neslyšícími lidmi. Francouzský myslitel navíc dospěl k závěru, že náležitě vychovaná opice by se mohla stát zcela socializovanou a stát se „skutečnou lidskou bytostí, malým měšťanem“.²²

V Británii osmnáctého století byl osobností, která přitáhla pozornost širší veřejnosti k problému evoluce jazyka, výstřední skotský soudce James Burnett, také známý jako Lord Monboddó (1714-1799). V šestidílném pojednání s názvem *Of the Origin and Progress of Language* (O počátcích a pokroku jazyka, 1774) představil naturalistický koncept původu člověka a jazyka, který odkazoval na nejnovější biologické a etnografické poznatky, které mu tehdy byly známy. Monboddó ve své práci věnoval velkou pozornost principům, jimiž se řídí vývoj jazyků. Přitom argumentoval, že originální jazyky sestávaly z monosylabických slov a jejich dominantní gramatickou formou byl imperativ. Fonetické a gramatické změny, které vedly ke vzniku mnoha různých jazyků, se snažil vysvětlit v důsledku migračních a sociálních změn. Monboddó svými spekulacím využíval výzkumný materiál

²² Hewes, 1975: 5-6

z mnoha mimoevropských jazyků, z jazyka Huronů, indických karibských jazyků, eskymáčtiny, a řady dalších, díky čemuž si vysloužil titul otce srovnávací filologie. Byly to právě tyto komparativní úvahy, které ho dovedly k myšlence společné geneze jazyka i člověka.

Monboddó šokoval britské veřejné mínění tvrzením, že člověk pochází z opice. Citoval přitom Tysona a prosazoval názor, že "orangutan" (pojmenování, které se v té době vztahovalo na lidoopy obecně) a člověk patří ke stejnému druhu. Navíc argumentoval na základně vlastních výzkumů, že tito "orangutans" vytvářejí sociální skupiny podobné těm lidským a mají základní technologie, ačkoli postrádají jazyk. Obrazy života opic, které Monboddó využívá ve svých úvahách o počátcích a vývoji jazyka, jsou často plné sentimentality, protože Monboddó neváhá přisoudit "orangutanům" takové kvality, jako je skromnost, čest, spravedlnost a zdvořilost. Pokud jde o původ člověka, Monboddó navrhuje evoluční scénář, podle něhož se lidé původně nelišili od takto popsaných opic, a překonávali je hlavně svou násilnou povahou. Díky vrozenému úsilí o dokonalost však člověk, cestou postupných změn, vyrostl ze stavu přírody vytvořením jazyka, institucí, společenského života a intelektuální kultury.²³

Studii věnovanou dobově oblíbenému tématu - divokým či vlčím dětem (feral children) - přinesl na začátku 19. století Jean Marc Gaspard Itard (1774-1834). Dílo *Mémoire et Rapport sur Victor de l'Aveyron* (Zápisky a zpráva o Victorovi z Aveyronu, 1802) dokumentuje příběh divokého dítěte, jménem Victor (1788-1828) a Itardovy snahy naučit ho mluvit. Po mnoho měsíců se Itard snažil naučit Viktora francouzštině prostřednictvím namáhavých imitačních cvičení. Ačkoli Victor, jak píše Itard, měl funkční smysly, byl v plné duševní síle a schopný komunikovat pomocí gest naznačujících a pantomimy, vzdělávací úsilí naučit ho jazyk utrpělo úplné fiasko. Na závěr své práce Itard vyjadřuje názor, že imitativní schopnosti, které umožňují získání jazyka, mizí s pubertou. Je tedy možné konstatovat, že Itard je autorem první formulace hypotézy o kritickém věku osvojení jazyka.

Antropologie, která se narodila v době osvícenství, se zaměřovala na studie věnované divokým dětem, etnografickým nebo jednoduše cestovatelským spisům, popisům

²³ Lovejoy, 1933: 289

vzdálených národů a průkopnickým studiím primátů. Smyslem těchto úvah byla otázka, jak se člověku podařilo vyvinout se z přírodního stavu. V pozadí těchto úvah stála otázka, zda byl člověk ve svém původním stavu ušlechtilým divochem, jak se snažil dokumentovat Vico, Rousseau nebo Monboddo, nebo sobecký a brutální, jak to tvrdí například Hobbes na stránkách svého Leviathana (1588-1679). Ale kromě toho se objevovaly v této době také úvahy na tím, zda byly jazyk a socializace charakteristické pro lidi již v jejich původním, přírodním stavu, nebo byly tyto fenomény výsledkem vývoje civilizace.

Mandeville

V 18. století se objevily spekulace, které se zabývaly myšlenkovým experimentem nad komunikačním systémem, jenž by si mohly vytvořit děti bez kontaktu se společností. Charakter tohoto hypotetického komunikačního systému se měl přitom podobat původnímu jazyku. Zdá se, že první, kdo se zabýval touto úvahou, byl Bernard de Mandeville (1670-1733) ve druhém vydání své ekonomické a sociální básně s názvem *The Fable of the Bees* (Pohádka o včelách, 1728), kde soudí, že děti budou komunikovat gesty, protože jsou nejpřirozenějším způsobem komunikace lidí a mají vyšší expresivní sílu než zvuky řeči. Komunikace gest měla být doprovázena výkřiky spojenými s živými emocemi, které jsou podle Mandeville vrozené všem lidem:

Expresivita gest a vrozenost emocionálních výkřiků vedla Mandevilleho k myšlence, že původní lidský komunikační systém musel být založen na těchto dvou kategoriích signálů. Soudil, že muselo projít mnoho generací dříve, než se tento proto-jazyk změnil na vokální jazyk, a jako důvod této změny identifikuje lepší schopnost zvuků komunikovat jevy, které nejsou přímo dány ve smyslech.

Zajímavé je téma týkající se příspěvku dětí k rozvoji jazyka. Mandeville se v tomto odkazuje na názor, že v jeho době již bylo zjištěno, že artikulační orgány dětí mají větší plasticitu než dospělých, a že dispozice dětí stála za vývojem jazyka a zejména mluveného jazyka.

Condillac

Étienne Bonnot de Condillac (1715-1780) je uváděn jako tvůrce gestické hypotézy o původu jazyka, což ovšem vynechává příspěvek již zmíněného Mandevilleho (Johansson, 2005). Ve své práci *Essai sur l'origine des connaissances humaines* (O původu lidského poznání, 1756), Condillac podává popis vzniku jazyka, který byl široce známý a diskutovaný v osvícenské Evropě, hlavně kvůli vlivné roli, kterou její autor hrál mezi intelektuály své doby. Je však třeba poznamenat, že, i když Condillac nikdy nepíše o Mandevillovi, jeho koncept je poměrně věrnou kopií scénáře, který dříve zmíněný myslitel prezentoval ve své Pohádce o včelách a také rozvíjí podobný myšlenkový experiment o povaze jazyka, který by vznikl mezi dětmi. Na rozdíl od Mandevilla ovšem Condillac, který byl také katolickým duchovním, klade své pojetí vzniku jazyka do biblického kontextu. Co se týče experimentu s dětmi, Condillac uvádí, že děti začnou spolu komunikovat pomocí přirozeného jazyka, který se skládá z emocionálních interakcí doprovázejících pohyby celého těla. Opakovatelnost těchto kombinací gest a pantomimy povede k jejich konvencionalizaci, která urychlí samotný komunikační proces a především zvýší duševní schopnost tvůrců jazyka, což je již Condillacova zcela původní myšlenka.

Condillacova pozice přispěla k popularizaci jeho verze příběhu o počátcích jazyka, a to na úkor předchozí Mandevillovy verze. Důležitější je však skutečnost, že scénář, který navrhl Condillac nebo spíše Mandeville, byl v souladu se stavem znalostí o člověku z osmnáctého století, a to jak z hlediska biologického, tak kulturního. Tento příběh se opíral o taxonomické představy Linného a rodící se výzkum primátů na jedné straně, a hluchoněmé či tzv. vlčí děti na straně druhé. Není proto divu, že Condillacova hypotéza o vzniku jazyka a myšlení byla široce přijímána osvícenskými mysliteli.

Rousseau

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) představil ovšem úplnější obraz evoluce jazyka, než jeho předchůdci. Vznik jazyka je důležitým spojovacím článkem v jeho teorii vývoje lidstva, ve které jsou přítomny dva prvky: na jedné straně provádí apoteózu divokého stavu, ve kterém původní člověk žil; na druhé straně je jeho východiskem pro rozvoj lidství obraz opice bez jazyka a civilizace. Je však třeba připomenout,

že Rousseau, zejména v *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (Rozprava o původu a základech nerovnosti mezi lidmi, 1755), odlišuje přirozený stav od stavu divokosti. Člověk v přirozeném stavu vede život zvířat, který Rousseau srovnává se životem gorily: je osamělý, zaměřený na fyzické potřeby a bez jakýchkoli morálních omezení. Život v přirozeném stavu (*la bonté naturelle*) poskytoval člověku podle Rousseaua mnohem více štěstí, navzdory skutečnosti, že to bylo štěstí zcela spojené s tělesností, než moderní životní styl, který je regulován sociálními normami.²⁴ Pokrok lidstva začal v rámci boje o přežití, který popsal Rousseau v darwinovském stylu: dostupnost potravy se snížila, člověk začal silněji soutěžit s jinými druhy a začal být častěji napadán masožravými zvířaty. Takový kontext vedl k vývoji typicky lidské vlastnosti, jíž je inteligence, chápaná Rousseauem jako dovednost sebezdokonalování. Tato funkce byla zpočátku používána pouze pro přežití a vedla k vynálezu primitivních nástrojů, zbraní, ovládnutí ohně, přizpůsobení se životu za různých podmínek prostředí. Přednosti inteligence postupně vedly lidstvo k tomu, aby změnilo svůj způsob života od živočišné existence, ve které se lidé starali o své vlastní dobro, k socializovanému životu, kterému dominovala tendence porovnávat se s ostatními a soutěžit o moc, uznání nebo hmotné statky.²⁵ Tímto způsobem civilizace tlačila člověka směrem k egoismu a z něj vycházejí trvalou nespokojenost.

Svůj pohled na původ jazyka Rousseau představil především v *L'Essai sur l'origine des langues* (Pojednání o původu jazyků, publikované posmrtně v roce 1781) a částečně v pedagogickém pojednání *Émile, ou De l'éducation* (Emil, neboli o výchově, 1762), jsou silně spjaty s jeho teorií sociálního rozvoje. A tak v přírodním člověk nepotřeboval jazyk, i když základní obsah mohl být prezentován jednoduchými gesty a emocionálními výkřiky. S rozvojem inteligence a socializace se tento systém zlepšuje, když vznikají dvě komunikační formy: mimicko-vizuální modalita pro sdělení obsahu souvisejícího s uspokojováním každodenního života, zatímco hlas byl používán k vyjádření emocí a ovlivňování druhých pomocí melodie.²⁶

²⁴ Lovejoy, 1933: 171.

²⁵ Lovejoy, 1933: 178

²⁶ Hewes, 1977: 484

Herder

Důležitým fórem pro debaty o lidské přirozenosti byly eseje a soutěže pořádané v Berlíně Královskou akademií věd. Členy Akademie byli přední myslitelé Evropy 18. století, Montesquieu, Diderot, Kant, Voltaire, nebo bratří Grimmové. Akademie také měla ve zvyku vypisovat soutěže o nevyřešených vědeckých problémech, které se také zabývaly otázkami původu jazyka. Soutěž, která byla vyhlášena v roce 1769, se týkala přímo toho, zda byl člověk schopen vytvořit jazyk sám svými intelektuálními schopnostmi. Soutěž vyhrál Johann Gottfried von Herder (1744-1803), který v roce 1772 vydal svou vítěznou práci jako *Abhandlung über den Ursprung der Sprache* (Pojednání o původu jazyka), stavící na přesvědčení, že již ve své „zvířecí“ fázi vývoje člověk disponoval jazykem. Sama práce byla zaměřena jako přímý útok na dobově oblíbený spis luteránského pastora Johanna Petera Süssmilcha (1766), jenž argumentoval, že jazyk, vzhledem ke své složitosti, musí pocházet od boha. Herder obhájí naturalistický scénář vzniku jazyka a jeho výchozím bodem je analýza emočních výkřiků, zejména výkřiků způsobených pocitem bolesti. Podle Herdera, výkřiky, povzdechy, zvuky vydávané kvůli bolesti jsou již jazykem, protože na jedné straně mají komunikační funkci, která indikuje určitou emoci nebo fyzický stav, a na druhé reprezentující funkci, protože - jak tvrdí Herder - emoční výkřiky jsou výrazem vnitřní řeči, typicky lidskou charakteristikou, která umožňuje rozpoznat druhy zvuku a spojit je s mentální reprezentací. To, co člověka odlišuje od zvířat od samého počátku, je jeho reprezentativní schopnost a dispozice, která mu umožňuje zdokonalit to, co je již přítomno ve vnímavém a emocionálním prožívání tělesnosti.²⁷

Herderovo *Abhandlung über den Ursprung der Sprache* je jedinou významnou prací z doby osvícenství, jejíž autor nehledal počátky jazyka v gesticko-pantomimické komunikaci. Namísto toho ovládlo pole úvah Condillacovo pojetí, čehož dobrým příkladem je činnost skupiny *Idéologues*, která vznikla na konci 18. století v Paříži. Ta zahrnovala, kromě jiného, již zmíněného Gasparda Itarda. Dalším členem skupiny byl Roch-Ambroise Cucurron Sicard (1742-1822), ředitel školy pro neslyšící Institut National des Sourds-Muets a autor mnoha učebnic o vzdělávání neslyšících. Další

²⁷ Riley, 1979: 618

člen této skupiny, Joseph Marie Degérando (1772-1842), filozof a filantrop, který získal titul barona od Napoleona Bonaparte a publikoval, mimo jiné mnohosvazkové dílo o sémiotice (1799-1800) a výuce hluchých. V roce 1799 založila komunita ideologů Pařížskou společnost pro lidský výzkum (Société des observateurs de l'homme), první světovou společnost věnovanou vědám o člověku, založenou na programu, který napsal Degérando a pedagog Louis F. Jauffret (1770-1840). Mezi ambiciózní plány společnosti patřily etnografické projekty zaměřené na dokumentování zvyklostí „primitivních národů“, ale také projekty přímo spojené s otázkami vzniku a vývoje jazyka, například popisy znakových systémů používaných neslyšícími lidmi na celém světě a vytváření atlasů gest. Již v roce 1804 byla na příkaz Napoleona společnost rozpuštěna, ale její krátká činnost byla významným impulsem pro rozvoj antropologie.

1.4 Srovnávací filologie

S příchodem romantismu se poptávka po spekulacích o původu jazyka značně oslabila. Tato změna nastala ze dvou důvodů. Jednak se neobjevily žádné nové poznatky, které by mohly být impulsem pro glottogenetickou reflexi. Nebyly také žádné velké pokroky v primatologii, s výjimkou snad anatomických pozorování provedených komparativní biologii a paleontologem Georgesem Cuvierem, který v *Lerègne animal* (1817) kategoricky prohlásil, že ačkoliv jsou lidoopi obdařeni vysokou inteligencí, nemají schopnost se naučit jazyk.²⁸ A tak i když se v první polovině devatenáctého století objevily fosilní důkazy o existenci non-homo sapiens (například první neandertálské pozůstatky byly vykopány v roce 1829), jejich řádné posouzení muselo počkat, až na vzestup darwinismu. Stejně tak bylo nutné počkat až do druhé poloviny 19. století na použití argumentů z psychologie a výzkumu mozku. Druhým, možná ještě důležitějším důvodem pro nedostatek publikací o počátcích jazyka, byl vzestup a rychlý vývoj srovnávací lingvistiky, tehdy spíše komparativní filologie. William Jones (1746-1794) navrhl ve své přednášce z roku 1786 projekt na výzkum společného původu evropských a indických jazyků, což se stalo v devatenáctém století podnětem pro učence, kteří chtěli studovat jazyk vědecky. Vyvinuli vlastní metody sběru a analýzy dat s využitím srovnávací metody

²⁸ Hewes, 1975: 9

a metody vnitřní rekonstrukce, vytvořené Rasmusem Raskem (1787-1832), Karlem Vernerem (1846-1896) a Jakubem Grimmem (1785-1863). První z metod zkoumala, zda se studované jazyky vynořily ze společného proto-jazyka, zatímco vnitřní rekonstrukce formulovala zákony upravující dynamiku vývoje jednoho jazyka.²⁹

Důraz, který srovnávací filologové kladli na aplikaci empirických postupů a jejich silné metodologické zaměření, vedl k tomu, že skupina byla velmi neochotná ke spekulacím o vzniku jazyka. Relativně brzy si ovšem výzkumníci uvědomili, že srovnávací metoda není schopná odhalit jazyk prvních lidí, nicméně se skotský duchovní a filolog Alexander Murray (1775-1813) na stránkách své knihy o historii evropských jazyků (*Philosophical History of the European Languages*, 1823) snažil prokázat, že zvuky všech jazyků jsou odvozeny z devíti protosylabů (Hewes, 1976: 486). Nejodvážnější spekulace srovnávacích filologů se tak týkaly pouze otázky, zda jazyky pocházejí z jednoho původního jazyka, nebo zda se vyvinuly nezávisle na mnoha původních jazycích. Z příznivců druhé pozice, tj. polygenetické hypotézy, je pravděpodobně nejznámější August Schleicher (1821-1868), autor první rekonstrukce proto-indoevropského jazyka. Schleicher rozvíjel diachronickou lingvistiku, založenou na jazyce biologie, a věřil, že lingvistické rodiny jsou lingvistické koreláty druhu, a individuální jazyky odpovídají jednotlivým organismům.

V souvislosti s romantickým hnutím se objevily také teorie, které k filologickému výzkumu připojovali také témata národa a rasy. V intelektuální realitě devatenáctého století se tak objevily hodnotící formulace, které předpokládají kulturní a dokonce biologickou nadřazenost určitých etnických skupin (Harpham, 2009). Jedním z neznámějších obhájců tohoto rasismu byl Joseph Ernest Renan (1823-1892), francouzský indoeuropeanista a semitista, autor teorie, podle kterého aškenázští Židé nepocházeli z dávných Izraelitů, ale tureckých Chazarů. Ve své práci *De l'Origine du langage* (O původu jazyka, 1858), která se stala velmi populární, Renan argumentoval, že glottogeneze proběhla v historii lidstva dvakrát - jedna epizoda vedla k vytvoření árijských nebo indo-germánských jazyků, zatímco druhá ke vzniku jazyků semitských. Podle názoru autora používání jazyků těmito dvěma skupinami

²⁹ Hewes, 1976: 486

spustilo odlišné kognitivní procesy v myslích národů: Árijci (v Renanově pojetí) stanuli v čele civilizačního pokroku, protože jazyky, kterými mluvili, favorizovaly racionální myšlení a filozofickou cestu dosažení pravdy; kdežto myslí Semitů pracovaly v rytmu zjevených modelů a náboženských předpisů. Pokud jde o samotný vznik jazyka, Renan přijal v zásadě scénář Herderův, ale bez toho, aby se zabýval kognitivními podmínkami, které měly umožnit glottogenezi. Renan předpokládá, že lidem stačila schopnost prosté imitace, která jim umožnila vyslovit první onomatopoická slova, napodobující zvuky okolního světa.³⁰

V souvislosti s tématem původu a evoluce jazyka, o které se zajímáme, otevřela Renanova kniha novou fázi debaty o počátcích jazyka, kdy se filologové postupně přestali obávat o metodologickou správnost svých argumentů a stále více byli ochotni spekulovat. O tom svědčí případ Friedricha Maxe Müllera (1823-1900), což byl sanskrtolog a první profesor srovnávací filologie na univerzitě v Oxfordu, který kritizoval osvícenské úvahy o tvorbě jazyka. V svých *Lectures on the Science of Language* (Přednášky k vědě o jazyku, 1866), vytvořil typologii v rámci svérázných hypotéz: hypotéza “hau-hau” (bow-wow) odvozuje jazyk od imitací zvuků vydávaných zvířaty; hypotéza “Ah!” (Pooh-pooh) odvozuje jazyk z emocionálních výkřiků; a nakonec hypotéza “hej-ho” (yo-he-ho), podle které primární funkcí jazyka byla koordinace akcí pomocí vokalizace v kombinaci s gesty.

Anglický anglikánský kněz a filolog Frederic William Farrar (1831-1903) představil poněkud erudovanější teorii ve svém *An Essay on the Origin of Language* (Esej o původu jazyka, 1860). Farrar, především v odkazu na Renana, kritizoval onomatopoické scénáře, ve kterých by měla schopnost napodobovat zvuky přírody stačit k vytvoření jazyka. Onomatopoeie by podle Farrara mohla být schopná vysvětlit počátky základního lexika, ale jazyk nemá jen lexikální stránku, ale také gramatiku. Jazyk je podle něj nutné považovat za kombinaci slov a gramatiky, ve kterých slova odpovídají hmotě a gramatika formě. Zdrojem jazyka a řeči je logický vztah, který spojuje duši s vnějšími věcmi.

³⁰ Ashcroft, 2001: 319-321

1.5 Darwin a teorie o evolučním původu jazyka

Znovuzrození zájmu o původ a vývoj jazyka v polovině devatenáctého století se shodovalo s publikací slavného spisu Charlese Darwina (1809-1882) *On the Origin of Species* (O původu druhů, 1859), kde představil svou evoluční teorii založenou na přirozeném výběru. V první řadě je potřeba připomenout, že v Původu druhů Darwin se nejenže nevyjádřil k otázce původu jazyka, ale nepsal ani o vývoji člověka. Své úvahy o antropogenezi prezentoval až o dvanáct roků později v textu *The Descent of Man* (O původu člověka, 1871); kde také umístil svou slavnou “hudební” hypotézu vzniku jazyka.

Čtenáři Původu druhů si však rychle uvědomili, že Darwinův vývoj přirozeným výběrem platí pro lidi stejně jako pro jiné druhy. V šedesátých letech 18. století, obzvláště ve viktoriánské Anglii, byla reflexe Darwinova díla silně polarizovaná a vedla se o něm prudká debata. Na jedné straně měl Darwin mnoho spojenců, jako byl vynikající geolog Charles Leyll (1797-1875) nebo botanik Joseph D. Hooker (1817-1911), přičemž nejradikálnější z nich byl Thomas Huxley (1825). -1895), který získal přezdívku „Darwinův buldok“. Co se týče proti-darwinovského tábora, ten shromáždil lidi, kteří byli vedeni různými motivacemi. Byli v něm obránci křesťanské vize světa, ale i biologové, kteří nebyli přesvědčeni o myšlence druhové variability, alespoň v té podobě, kterou Darwin navrhl. Mezi odpůrce Darwina patřil také již zmíněný Friedrich Max Müller, který považoval právě jazyk za linii rozdílu mezi zvířetem a člověkem.

Co se týče srovnávacích filologů, kteří byli vůči darwinismu pozitivní, je třeba zmínit především Schleichera, který v roce 1863 napsal krátké pojednání s názvem *Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft* (Darwinistická teorie a věda o jazyku). Zde Schleicher argumentoval, že diachronická lingvistika, která studuje jazykové proměny v historickém rozměru, může poskytnout přímý důkaz pro Darwinovu tezi o variabilitě druhů. Schleicherův text ovšem ukazuje, že špatně chápal logiku přirozeného výběru a jeho evoluční úvahy byly ve skutečnosti spíše lamarckistické. Frederic William Farrar představil zajímavý článek s názvem *Philology and Darwinism* (Filologie a darwinismus, 1870), ve kterém obhajoval

Darwinovu teorii proti rétorice Maxe Müllera a nastínil, jak teorie přirozeného výběru může být použita k vysvětlení postupného větvení jazykových skupin.³¹

Je však třeba poznamenat, že v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století nebyl učiněn žádný seriózní pokus použít Darwinovu evoluční teorii k vysvětlení původu jazyka. S již zmíněnou výjimkou hudební hypotézy vzniku jazyka, kterou navrhl sám Darwin. Naopak se vyskytly oficiální zákazy spekulací o glottogenezi, jednak byl vydán pařížský edikt Sociétés de linguistique de Paris z roku 1866 a podobné rozhodnutí bylo přijato Philological Society of London, jejíž předseda Alexander J. Ellis napsal, že otázka původu jazyka je „nekonzistentní se skutečnou filologií.“ Tyto zákazy ale nesměřovaly ani tak proti darwinistickým pojetím, protože ta prostě zatím nebyla, ale především proti spekulacím jaké prezentovali Murray, Renan nebo Müller, jejichž autoři využívali komparativní filologii k úvahám o počátcích jazyka. Pařížský zákaz byl zrušen po téměř deseti letech, a londýnský nebyl nikdy dodržen.³²

Jak jsme se již zmínili, jediným scénářem jazykového stvoření založeným na darwinismu byl pokus, který učinil sám Darwin v *Původu člověka* (1871). Úvahy k tomuto tématu jsou v jedné relativně krátké sekci ve třetí kapitole „Mentální síly člověka a stejné síly u nižších zvířat“ a v souladu s poselstvím celé knihy, evolučním mechanismem, který Darwin shledal jako klíčový pro vznik jazyka, je pohlavní výběr. Výchozím bodem je porovnání jazyka se zvířecí komunikací: štěkání psů nebo zvuky domácích ptáků. Darwin projevuje určitou naivitu ohledně osvojení jazyka, když píše, že například psi dokážou porozumět mnoha slovům a větám a jejich komunikační vývoj odpovídá úrovni deseti až dvanáctiměsíčních dětí, a pokud jde o dovednosti artikulace, papoušci jsou rovni lidem. Instinktivní připravenost malých dětí pro osvojení jazyka se jeví jako oprávněnější hypotéza, což vede k nejdůležitější analogii v Darwinově pojetí mezi jazykem a ptačím zpěvem. Stejně jako lidé i ptáci mají instinkt pro zpěv; ptáci mohou zvládnout melodie charakteristické pro svůj druh pouze napodobováním dospělých ptáků. Z ontogenetické roviny se Darwin dostává k fylogenezi a tvrdí, že předchůdci člověka, využívající své schopnosti napodobovat a modifikovat zvuky přírody, vytvářeli melodie, které vyjadřovaly emoce jako láska, žárlivost nebo pocit vítězství.

³¹ Richards, 2008: 125-126

³² Sampson 1980: 33

Kontextem, ve kterém se tato hudební funkce komunikace vyvinula, byla soutěž mužů o samice. Následně se melodie obohatily slovy, která vyjadřovala emoce. Darwin dále v zásadě opakuje argument Mandevilla a Condillaca, že použití tohoto základního proto-jazyka přispělo ke zvýšení schopností artikulace v následujících generacích, ale poukazuje na to, že vliv jazyka na mozek a kognitivní schopnosti byl mnohem důležitější. Bylo to, jak tvrdí Darwin, použití slov umožňujících vytvářet delší myšlenkové řetězce, které měly přispět k růstu mozku a inteligence u předků člověka.

2 Návrat vědeckého zájmu o vývoj jazyka

Vědecký status problému původu jazyka a oblast výzkumu, který se jím zabývá, evoluce jazyka, se naplno ustavil až na konci 20. století. Evoluce jazyka je interdisciplinární obor výzkumu, který kombinuje společný cíl - vysvětlit evoluční původ a následný rozvoj schopnosti člověka vytvořit jazyk a používat jej.

Dokonce ještě v 70. a 80. letech 20. století, zejména ve vědecké lingvistické reflexi, dominoval jiný přístup, který považoval hledání počátečních fází a biologického původu jazyka za činnost nejen nevědeckou v striktním smyslu, ale dokonce i zcela neakademickou. Fylogeneze jazyka, jak jsme již nastínili v dosavadním textu, našla nejprve svůj odraz v náboženských mýtech a doktrínách, poté v dílech filozofů v průběhu staletí, ale zůstala jako vědecký problém irelevantní na okraji lingvistického výzkumu dvacátého století, s několika málo výjimkami.

Steven Pinker a Paul Bloomve ve svém průkopnickém článku *Natural language and natural selection* (Přirozený jazyk a přirozený výběr, 1990) argumentovali, že jazyk je komplexní adaptace vlastní jen člověku, a v takovém evolučním kontextu by měl být studován. Tento text a rok jeho vydání lze považovat za symbolické znovuotevření debaty, která byla v podstatě ukončena v roce 1866. Faktem je, že následující roky přinesly prudký nárůst zájmu o téma jazykové evoluce, což dokládá stejně prudký nárůst počtu publikací, které se jí týkají; jejich počet byl podle některých odhadů v letech 1990-1999 desetkrát vyšší než v předchozím desetiletí³³. Dalším zlomem a potvrzením statusu evoluce jazyka jako výzkumné oblasti byla inaugurace konferenčního cyklu Evolang.

Na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století přestaly být otázky týkající se původu jazyka mezi lingvisty tabuizovaným tématem. Na jedné straně to bylo spojeno s rozvojem generativismu, nebo přesněji s biologičtějším pojetím jazyka u Noama Chomského, a na druhé straně se stále odvážnějším pojednáváním tohoto tématu předními představiteli lingvistiky. Nepochybné zásluhy na podkopání "glottogenního tabu" v lingvistice má Charles Hockett (1916-2000), který v celé sérii publikací představil nový model pro definování jazyka porovnáním jeho vlastností

³³ Johansson, 2005: 3

se zvířecími komunikačními kódy. Podle Hocketta není v jazyce žádný rys, který by nemohl být nalezen v komunikaci zvířat, a o určité jedinečnosti jazyka lidí pak svědčí některé jeho vlastnosti, které jsou zjistitelné u zvířat jen ve vybraných případech, například použití hlasového-sluchového kanálu u papoušků, střídání role odesílatele a příjemce v duetech gibbonů nebo odstupu od dění "tady a teď" v tanci včel (Hockett, 1960).

Hockett se nevyhýbal vývojovým úvahám a dokonce nabízí evoluční scénář, podle kterého komunikace protohominoidů již měla všechna kritéria jazyka vedle odstupu od „tady a teď“ a celého rámce kulturního přenosu. Ve svém článku z roku 1964 *The Human Revolution* (Lidská revoluce) Hockett, spolu s antropologem Robertem Ascherem (1931-2014), odvodil jazyk z poplašných volání charakterizujících komunikaci lidoopů a patřících do komunikačního repertoáru předků, který s nimi člověk sdílel. Dotyčná „revoluce“ pak spočívala v otevření uzavřeného "lexikonu" těchto signálů. Definiční rysy navržené Hockettem byly považovány za učebnicový model pro srovnání jazyka se zvířecí komunikací, ale tento systém je nyní již považován za zastaralý, protože se zabývá logikou jazykové komunikace spíše než její kognitivní infrastrukturou.

V duchu inspirace Chomským (o kterém bude zmínka dále) se Roger W. Wescott (1925-2000), americký lingvista a antropolog, pokusil vrátit lingvisty zpět do debaty o počátcích jazyka v článku pod názvem *The Evolution of Language: Re-Opening a Closed Subject* (Evoluce jazyka: znovuotevření uzavřeného tématu, 1967). Důležitá byla také jeho iniciativa organizovat první symposium o původu jazyka na kongresu americké antropologické společnosti v roce 1972. V polovině sedmdesátých let se konalo několik symposií a konferencí, z nichž nejvýznamnější bylo zasedání organizované opět Wescottem v rámci kongresu New York Academy of Sciences (1975) a setkání v Mnichově svolané pod záštitou Gesellschaft Teilhard de Chardin (1975).

Dalším důležitým výzkumným prostorem, který se otevřel výzkumu o počátcích jazyka, bylo studium gest, které se nejprve vyvinulo jako součást psychologie, a ve druhé polovině dvacátého století jako nezávislý obor. Americký antropolog Gordon W. Hewes (1917-1997) využil argumenty z nového výzkumu,

aby se zamyslel nad původem jazyka. Byl přesvědčen, že jazyk je odvozen z gestického chování a představil svůj vlastní scénář vzniku gestického proto-jazyka, jeho vývoje a přechodu na hlasový zvukový kanál.

2.1 Chomsky, generativní gramatika a internalismus

Zásadní přínos pro nová směřování úvah o evoluci jazyka přinesl ve druhé polovině 20. století Noam Avram Chomsky (nar. 1928). Vycházel z kritiky behaviorismu, který redukoval všechny kognitivní procesy na "stimulační" posilovací vzory, a navrhl koncept jazyka a lingvistiky, který předpokládá realitu kognitivních procesů. Lingvistické myšlenky Chomského se měnily poměrně výrazně od transformačně-generativní gramatiky až po minimalistický program v 90. letech, ovšem způsob, jakým Chomsky uvažuje o jazyku, je založen na podobných motivech a intuicích. Základem jazyka - nebo spíše „jazykových schopností“ jsou pro Chomského kognitivní procesy, což ho vede k pojetí lingvistiky jako součásti psychologie. Přijetí takovéto perspektivy vede k tomu, že se zabývá pouze jazykovou kompetencí, tedy jazykovými znalostmi, kterými disponuje plnohodnotný, v zásadě nativní uživatel daného jazyka. Specifické používání jazyka (performance) je zcela mimo směr jeho zájmů. Chomsky jde ještě dále tím, že říká, že jednou jazykovou realitou je I-jazyk (I-jazyk jako internal, vnitřní jazyk), tj. gramatický systém jazyka internalizovaný svým uživatelem. Kromě I-jazyka Chomsky předpokládá tzv. E-jazyk (E jako external, vnější jazyk), který zahrnuje jak (v termínech de Saussure) langue, tak parole, a který má pro Chomského pouze epifenomenální povahu. I-jazyk je podle Chomského konečný stav bio-programu, který je vlastní každému člověku. Podobně jako se v živém organismu vyvíjejí jiné orgány podle genetického kódu, jazyk se vyvíjí v myslí dítěte pod vlivem environmentálních podnětů. V plně rozvinuté formě je tento „orgán“ I-jazykem, zatímco jeho počáteční forma v dětské myslí je univerzální gramatikou. Toto biologické chápání jazykových schopností jako tělesné funkce umožnilo rozvíjení pohledu na jazyk jako na adaptaci, i když to Chomsky sám odmítá.³⁴

³⁴ Jackendoff, 2002: 233-235

Důležitou roli při rozvoji biologické interpretace myšlenek Chomského sehrál lingvista a neurolog Eric Heinz Lenneberg (1921-1975). Na základě svého výzkumu týkajícího se osvojování jazyků dětmi předložil tezi o přirozeném biologickém mechanismu, který je zodpovědný za tento proces. „Schopnosti nabýt jazyk“, jak byl tento mechanismus původně popsán, byl později jednoznačně spojen s Chomským a s konceptem mechanismu osvojení jazyka (*Language Acquisition Device*, LAD). V důležité monografii *Biological Foundations of Language* (Biologické základy jazyka, 1982) předložil Lenneberg hypotézu kritického věku, která předpokládá, že osvojení jazyka musí nastat do určitého věku, po kterém přestane fungovat mechanismus osvojení jazyka, který obsahuje pravidla univerzální gramatiky.

2.2 Jazyk a řeč

Jednou z možných perspektiv výzkumu je zkoumání vývoje jazyka v rámci aspektu vývoje řeči, tedy jako vývoj jazykové komunikace prostřednictvím zvukového kanálu. Zdá se, že univerzálnost řeči a její intuitivní primát k jiným formám jazykové komunikace ospravedlňují přijetí takové pozice i jako výchozí. Výzkumníci evoluce řeči si však uvědomují, že existuje řada důvodů, proč to není komplexní, ale pouze pomocný přístup k širšímu problému.

Základem intuitivních pohledů na zkoumání řeči je přesvědčení, že jazyky jako systémy znaků jsou druhotné a nějak nedostatečné vůči mluvené řeči; toto je ovšem velmi pravděpodobně omyl. Znakový jazyk je charakterizován většinou základních strukturálních, sociolingvistických a neurologicko-vývojových rysů charakteristických pro mluvený jazyk, včetně abstraktnosti (non-ikonicity) kódu, 'fonologické' struktury (ekvivalenty fonémů a slabik) a morfologické, generativní syntaxe, historické změny, dialektizace, diverzifikace v rámci sociálních skupin (podle sociálních tříd, věku atd.), vývojových fází při svém osvojování a dalších aspektů.³⁵ Tato skutečnost naznačuje, že hlasová modalita není jediným způsobem, kterým se jazyk mohl rozvíjet.

³⁵ Petitto 1991: 1495

Gordon Hewes³⁶ proto přišel s hypotézou gestického primátu, která v posledních letech získává rostoucí skupinu příznivců. Tuto hypotézu podporují tyto faktory: význam horních končetin primátů a další selekční tlaky v tomto směru v lidské linii (házení, vytváření nástrojů), časný výskyt bipedalismu vedoucí k uvolnění horní končetiny, významná souvislost mozkových struktur zodpovědných za zpracování sekvencí v jazyce s činnostmi manuálními, a také ikonický potenciál gesta (snadnost při určování konkrétních objektů, jakož i prostorových a časových vztahů). Naproti tomu hlasová komunikace u primátů má silná omezení v obsahu a smyslu (malý, uzavřený repertoár), “fonologický” (malé možnosti měnit zvuky), vývojový (zvuky jsou vrozené) a neuronální (špatná kortikální kontrola). Všechny výše uvedené okolnosti hovoří pro poznatek, že studium vývoje jazyka nelze omezit na zvukovou komunikaci.

Další obtíž při sledování vývoje řeči vyplývá z povahy empirického materiálu, na kterém je tato doména z velké části založena. Zatímco komparativní anatomie lidí a jiných savců se nestřetává s velkými obtížemi, rekonstrukce adekvátních anatomických znaků zaniklých hominidů (lidí) představuje vážný problém. Analýzy vycházejí z několika hlavních datových skupin: polohy hrtanu, velikost mozkových struktur souvisejících s kontrolou řeči (viz níže), velikost sublingválního nervu inervujícího jazyk a další artikulátory, velikost hrudní míchy, inervující svaly odpovědné za kontrolu dechu, tvar základny lebky, jakož i oikulární (sluchový) systém. Kromě problémů se spolehlivým stanovením těchto dat založených na fosilních pozůstatcích se zdá, že pouze poloha hrtanu je relativně stabilně korelována s potenciálem pro produkci zvukových projevů - nízká laryngální pozice u dospělých osob je poměrně nákladná adaptace sloužící řeči.³⁷ Nicméně panuje nejasnost o době, kdy došlo k této změně, a její přesné důsledky pro plynulost řeči zůstávají otevřené.³⁸

Nejzajímavější skupinou paleoantropologických dat, s důsledky širšími než je samotný problém evoluce řeči, jsou endokasty, tedy odlitky vnitřků lebky rekonstruované na základě více či méně úplných pozůstatků. Mají ilustrovat,

³⁶ Hewes 1996: 582-587

³⁷ viz Hauser a Fitch 2003, kteří nevyklučují působení jiných selekčních tlaků

³⁸ Boë et al. 2002: 578

jak vypadal povrch mozku a tím i přítomnost/nepřítomnost a tvar kortikálních struktur. Několik autorů (např. Ralph Holloway 1996) navrholo, že oblast Brocova centra (oblast mozkové kůry obsahující motorické centrum řeči) byla již u Homo habilis vyvinuta natolik dobře, aby poskytovala významné jazykové schopnosti. V podobném duchu Wilkins a Wakefield³⁹ navrhli hypotézu, že průlomová reorganizace kortikálních struktur nastala ve stádiu Homo habilis, což se týká především vytvoření temporo-parietální-okcipitální oblasti (POT nebo TPO oblast) zodpovědné za integraci dat různé senzorické modalit v amodálních reprezentacích.

Pokusy aplikovat paleoantropologický materiál na studium vývoje jazyka jsou nepochybně fascinující. Existují však vážné pochybnosti o nespornosti těchto výkladů a důvěryhodnosti teoretických konstrukcí, které jsou na nich postaveny. Ve vysvětleních jsou činěny dva vysvětlující kroky, z nichž každý je zatížen velmi vážným rizikem chyb (jak dokládá mimo jiné i řada sporů v této oblasti). Za první, neúplná fosilie poskytuje velmi zřídka jasný obraz o strukturách, které nás zajímají. Za druhé, rekonstrukce objektu nemůže být přesná.

2.3 Jazyk a syntaxe

Další přístup, reprezentovaný především lingvisty a vykazující větší teoretické aspirace, vnímá vývoj jazyka skrze prisma evoluce syntaxe. Na počátku je třeba dodat, že nejde o syntaxi jako jednoduché složení (kombinaci), tj. sériové spojení lexikálních jednotek do delších výrazů. Lingvista Derek Bickerton kritizuje mezi lingvisty oblíbený názor, že po dosažení stádia „Jan miluje Marii a kočku sedící na podložce“, je syntaxe ustavena a nic nebrání jejímu postupnému rozvoji v tom, že posléze zahrne komplexní struktury, které vidíme v moderních jazycích.⁴⁰ Pro lingvisty jako Bickerton, Chomsky a Pinker, bez ohledu na rozdíly v jejich přístupech, je generativní syntaxe podstatou jazyka a tím, co by mělo být explanačním cílem studia evoluce jazyka.

Syntaxe je vlastně to, co podle tohoto přístupu odděluje lidský jazyk od všech forem komunikace zvířat. Na jedné straně je univerzálním rysem všech lidských etnických

³⁹ Wilkins, Wakefield, 1995: 225

⁴⁰ Bickerton, 1998: 342

jazyků, včetně znakových systémů, které jsou specifické pouze pro náš druh. Dokonce i „kultivovaní“ lidoopi, kteří dokáží zvládnout až několika set slov ve formě gest nebo lexigramů, včetně sloves, a vytvořit z nich jednoduché výrazy, mají největší problémy s porozuměním syntaxi, a zejména s tvorbou vět syntakticky korektních. Na tomto pozadí jsou syntaktické dovednosti lidských dětí zcela odlišné. Příkladem jejich vrozené predispozice je proces kreolizace⁴¹. V dospělých komunitách mluvících různými jazyky („pidžinizovaných“), se vyskytuje směs jazyků charakterizovaných zbytkovou syntaxí a morfologií; podle Bickertonova výzkumu si děti vychovávané v takové kombinaci jazyků, spontánně proměňují tuto směs v nový etnický jazyk s plnou strukturální složitostí.

Nejvýraznější na syntaxi zaměřený postoj byl formulován Chomským, Hauserem a Fitchem (2002). Podle něj můžeme extrahovat „široké“ a „úzce“ chápané jazykové schopnosti (FLB: faculty of language in broad sense a FLN: faculty of language in narrow sense). První z nich je pojata velmi široce a zahrnuje mnoho složek senzomotorického systému, vnímání, atd., z nichž všechny mají dlouhou evoluční historii a ve větší či menší míře jsou přítomny u jiných zvířat. Ta druhá, „úzká“ jazyková schopnost je v nejsilnější verzi hypotézy omezena na rekurzi, tedy schopnost generovat potenciálně nekonečně mnoho nekonečných výrazů opakovaným použitím daného pravidla na soubor diskretních (nespojitéch) prvků. Je to kvalitativně nový systém a vyskytuje se pouze u člověka; tento systém by měl být v centru zájmu o vývoj jazyka. Calvin a Bickerton⁴² postulují jako substrát pro vývoj syntaxe jistou základní úroveň 'protojazyka' (shlukování slov do krátkých výrazů, bez morfosyntézy), což je podle nich hlavní problém, který vede k úrovni plně pokročilého jazyka.

V čem spočívá problém výzkumu evoluce jazyka skrze studium syntaxe? Na rozdíl od přístupu, který se zaměřuje na řeč, není důvod pochybovat o jednotlivých empirických poznatcích, ale spíše o celé teoretické perspektivě. Nejde jen o to, že lidský jazyk není v žádném případě zvířecím komunikačním systémem doplněným o určitý druh „syntaxe“, který je na něm postaven. Podstatné je,

⁴¹ Kreolština znamená v jazykovědě jazyk, který se změnil v důsledku vlivu jiných jazyků, například vlivem mateřského jazyka jednoho z rodičů. Předstupeň kreolizace představuje pidžinizace, tedy jazyk, složený ze dvou nebo více odlišných jazyků.

⁴² Calvin, Bickerton, 2001: 103

že v tomto typu vysvětlení chybí přesně to, co je v evoluci jazyka nejdůležitější. Například návrh rekurze jako jediného „kvalitativního“ rozdílu mezi komunikačním a kognitivním potenciálem lidí a zvířat nepřináší vysvětlení pro zbývající rozdíly zásadního významu. Totéž platí pro Calvinovy a Bickertonovy teorie. Kromě skutečnosti, že něco jako proto-jazyk je logickým předpokladem pro rozvoj syntaxe (která musí fungovat na diskretních symbolických jednotkách, a tedy ekvivalentech slov), je to komunikační systém s vlastnostmi Bickertonova proto-jazyka, který pomíjí několik klíčových problémů. Jedná se zejména o tyto aspekty: mimeze, tedy schopnost učit se napodobováním a vědomým ovládním posloupnosti pohybů (viz dále v textu), symbolické komunikační úrovně,⁴³ teorie mysli⁴⁴ a spolupráce. Omezení na samotnou syntaxi bez širšího pohledu na obecné kognitivní schopnosti opomíjí výskyt takových základních rysů jazyka jako sémantickou univerzálnost, tj. schopnost komunikovat na jakékoli téma, nebo oddělit komunikaci od „tady a teď“ a od každodenní reality obecně.⁴⁵

2.4 Fylogeneze, ontogeneze a jazyk jako evoluční výhoda

S rostoucím zájmem o evoluci jazyka se zvyšuje poptávka po populárních vědeckých vysvětleních, která často jen uspokojují atraktivitu tématu pro veřejnost. Některá z těchto vysvětlení pronikají do akademické diskuse. Nejméně tři z nich mají mezi evolucionisty velmi špatnou pověst a jsou to: „rekapitulace“, dlouhodobá užitečnost a skupinový výběr. Stojí za to se na ně blíže podívat, do jaké míry, pokud vůbec, je legitimní začlenit tyto mechanismy do důkladnějších analýz.

"Ontogeneze rekapituluje fylogenezi" je tvrzení známé jako biogenetický zákon Ernsta Haeckela. V daném případě jde o to, jestli lze využívat poznatky o získávání jazyka dětmi k řešení problému vývoje jazyka. Protože v přírodě neexistují žádné jiné „jednodušší“ formy jazyka, vede to k určité a možná i nevědomé tendenci představovat si rané fylogenetické fáze vývoje jazyka v kategoriích vypůjčených z ontogeneze. Problémy spojené s tímto přístupem jsou závažné. Evoluce je ve skutečnosti spíše konzervativní v raných fázích vývoje v důsledku

⁴³ Deacon 1998

⁴⁴ Heyes 1998

⁴⁵ Gärdenfors 1996

dlouhodobých důsledků případné změny v této fázi, proto má pravidlo „rekapitulace“ spoustu výjimek. Za druhé, osvojení si jazyka a kognitivní vývoj obecně mají odlišný charakter než vývoj morfologického rámce organismu, přísně naprogramovaného geneticky. Geny určují pouze základní architekturu lidského mozku, zatímco specifická podoba sítě spojení mezi neurony je prací epigenetických procesů, které interagují s prostředím ve stadiu života plodu.⁴⁶

Další důvod pro opatrnost se týká rozdělení na I-jazyk a E-jazyk, který umožňuje zabývat se vývojem jazyka v biologickém smyslu, izolovaně od jakýchkoli diachronických změn v samotném kódu. To je užitečné, ale vede to k přílišným zjednodušením. Například, Calvin a Bickerton⁴⁷ píše: *"Bez naklonování Homo erecta z kostní dřevě nalezené v zamrzlé bažině, které je stále jen fantazií, i když to nemusí být navždy, si nikdy nebudeme jisti, jaký byl jeho jazykový potenciál."* Dokonce i hominid, který má jazykový potenciál moderních Homo sapiens, by stále nemohl mít jazyk na současné úrovni pokroku. Vývoj samotného jazykového kódu mohl a pravděpodobně byl nějakým způsobem nezávislý na vývoji svého biologického substrátu. Je možné, že dosažení současné výrazové schopnosti jazyka (lexikální a gramatické: slova a konstrukce vyjadřující komplexní prostorové a časové vztahy, modality, podmínky, abstraktní a fiktivní koncepty atd.) bylo výsledkem vícegeneračního procesu. Určitým dokladem této skutečnosti je značný rozpor mezi jazykovými dovednostmi klonovaných opic (a opic, které komunikační kód získaly spontánně od členů skupiny, bez výcviku lidí) a komunikace těchto druhů v divokém stavu. Abychom to shrnuli: pokrok dosahovaný při získávání jazyků dětmi nemusí být přiměřeným obrazem toho, jak vývoj jazykové kompetence probíhal.

⁴⁶ Changeux, 1997: 205-249

⁴⁷ Bickerton, 2001: 117

3 Současné teorie evoluce jazyka

3.1 Komunikace předjazyková

První z hypotetických fází vývoje jazyka v moderních koncepcích evoluce jazyka je pre-jazyk. Před-jazykové stádium je postulováno pouze jako důsledek modelu a není založeno na empirických poznacích, a proto by nemělo být vyvozováno, že taková fáze skutečně musela proběhnout. Pre-lingvistická komunikace se stala možnou díky ustavení stabilních forem spolupráce a mimetických schopností, které umožnily vědomý průběh motorických programů. Řečeno jednoduše, opice nekomunikují v jazyce hlavně proto, že to nepotřebují. V okamžiku, kdy je tato bariéra odstraněna a za předpokladu úmyslného vytváření znaků, lze si představit vytvoření komunikačního systému, který je založen na signálech, jako jsou mimické sekvence nebo zvukově imitující vokalizace. Když jsou signály tohoto druhu konvencionalizovány a získávají symbolický rozměr, začíná komunikační fáze proto-jazyka.

3.2 Protojazyk

Většina badatelů uvažuje o postupném způsobu vývoje jazyka přinejmenším v tom smyslu, že lidský jazyk (přesněji řečeno: biologická jazyková schopnost lidí) v jeho současné složitosti se neobjevil rychle, ale musel mu předcházet alespoň jeden stupeň komunikace kvalitativně odlišný od komunikace ostatních primátů. Tento předpoklad je vynucován obecnou evoluční teorií, ve které jsou koncepty, které postulují násilné, „skokové“ kvalitativní změny, i když jsou možné, vnímány jako méně spolehlivé než koncept postupné transformace, a to jak morfologických vlastností organismů, tak jejich kognitivních schopností. Předpokládá se tedy komunikační systém, tzv. protojazyk, na jedné straně jednodušší než jazyk, ale na druhé straně mající některé rysy, které chybí v komunikaci zvířete. Termín protojazyk (protolanguage) navrhl Derek Bickerton (1990: 122-125), který mezi vlastnostmi tohoto komunikačního systému uvádí, že nemá pravidla slovosledu; nemá prvky prázdné syntaxe; není nutné se vyjadřovat ve větných strukturách; a postrádá mechanismy pro rekurzivní odvození frázových struktur.

Bickerton⁴⁸ také poznamenává, že soubor vlastností, které udává, je charakteristikou také komunikace lidoopů, kteří byli vyučováni jazyku; komunikace dětí ve věku kolem dvou let; komunikace „vlčích dětí“ (lidé, kteří byli vychováni mimo lidskou komunitu, a tudíž neměli jako děti kontakt s přirozeným jazykem) a pidžinštiny.

Ve zjednodušené formě je proto-jazyk navrhovaný Bickertonem symbolický, tj. složený z arbitrárních a konvenčních znaků, v podstatě znakový soubor bez morfologických nebo syntaktických pravidel. Prvky souboru znaků mají tedy formu libovolných a konvenčních znaků (symbolů) a jsou sestavovány do sekvencí způsobem, který nepodléhá formálním pravidlům, nýbrž pouze funkčnímu smyslu. Pinker⁴⁹ navrhl zjednodušit model "proto-jazyk = jazyk minus gramatika" a rozšířit ho o srovnání mezi komunikačními metodami přistěhovalců, turistů, pacientů s afázií a formu telegramů. Stejně jako každá analogie, je i tato užitečná, ale má také své limity. Bickerton vyloučil pacienty s afázií ze své analýzy, protože se domnívá, že jejich komunikační charakteristika má odlišné strukturální rysy.

V současné době se výzkumníci evoluce jazyka, i když nepřijímají výše uvedenou definici Bickertona, shodují na užitečnosti konceptu proto-jazyka, buď jako skutečný systém lidské komunikace, nebo alespoň jako čistě analytický model fáze přechodu mezi komunikačními systémy zvířat a lidského jazyka. Jak uvádí Andrew Smith,⁵⁰ většina současných odborníků souhlasí s tím, že v minulosti musel existovat nějaký předchůdce lidského jazyka, řekněme proto-jazyk, který neměl komplexní syntaktické struktury charakteristické pro současné jazyky. Nicméně, probíhá poměrně prudký spor o povahu takového proto-jazyka, a o tom, jak se proměnil v moderní lidský jazyk.

Ve své rozsáhlé rozpravě na toto téma Tecumseh Fitch⁵¹ rozlišuje tři hlavní teoretické postoje k povaze proto-jazyka:

- lexikální pojmy (např. Bickerton, 1990; Jackendoff, 1999);
- pojetí gestické⁵²;
- hudební koncepty⁵³.

⁴⁸ Bickerton, 1990: 109-122

⁴⁹ Pinker, 1994: 366

⁵⁰ Smith, 2008: 101

⁵¹ Fitch, 2010: 399-507

⁵² např. Arbib, 2005

Zdá se však, že rozdělení navržené Fitchem není zcela přesné, protože spíše existují dvě osy diskuse o povaze proto-jazyka: první se týká modalit nebo formy signálu (proto-jazyk a hudební proto-řeč); druhá se zaměřuje na strukturální stavbu komunikace. V této dimenzi se diskutuje o zastáncích kombinatorického a holistického proto-jazyka.

Bickertonův návrh je příkladem kombinatorického konceptu – komunikace je založena na kombinaci prvků symbolického lexikonu do krátkých sekvencí, které jsou pak předmětem pragmatického výkladu. Holistické koncepty⁵⁴ nějakým způsobem tento model obcházejí. Holistický proto-jazyk nepředpokládá využití kompoziční tvorby komunikátů a jeho individuální výrazy jsou „atomy“ bez vnitřní struktury. V holistickém pojetí výrazy, které jsou získávány a používány jako nedělitelné celky, nesou obsah odpovídající obsahu, který v moderních jazycích nesou fráze nebo věty. Až další fáze vývoje jazyka by vedla k možnosti rozkladu výrazů a fragmentace na prvky odpovídající dnešním slovům. To by mohlo nastat například opětovnou analýzou komunikátů, tj. objevením náhodných společných prvků ve struktuře několika celostních signálů a následného kroku, který jim dává význam odpovídající jednotlivým slovům.

Holistické koncepty jsou intuitivně méně spolehlivé a v současné době mají relativně málo příznivců. Oponenti (např. Smith, 2008) zmiňují slabé stránky těchto scénářů: omezenou zásobu signálů, problémy se získáváním holistických významů a problematická povaha výše popsaného procesu re-analýzy vzhledem k řadě potenciálních dalších možností, které takový zpětný rozklad nabízí. Tyto závěry jsou podporovány počítačovými simulacemi (např. Johansson, 2008), jejichž výsledky naznačují, že stabilní holistický proto-jazyk je možný pouze za poměrně přesně daných předpokladů, především s velmi malou zásobou signálů.

Wray a Grace⁵⁵ však uvádějí zajímavé argumenty jazykové povahy, že kompoziční syntaxe není až tak nezbytná vlastnost jazyka, i když ji považujeme za samozřejmou. Povědomí o kompoziční struktuře jazyka může být do značné míry artefaktem literární kultury obecně a zejména formální lingvistické analýzy. Wray a Grace

⁵³ např. Fitch, 2010

⁵⁴ Wray, 1998; Arbib, 2005

⁵⁵ Wray a Grace, 2007

rozlišují mezi používáním jazyka v exo- a esoterických nikách. V exoterické nice se komunikace uskutečňuje hlavně s cizinci, tj. členy jiných skupin s odlišným kulturním zázemím a často i s uživateli jiného jazyka. V ezoterickém výklenku probíhá komunikace se známými lidmi v malé skupině, v níž je každý rodilým mluvčím daného jazyka. V těchto případech se zvyšuje úloha pragmatického výkladu a významně se snižuje úloha kompozice a systematických pravidel. Počátky protojazyka se podle autorů musely odehrávat v esoterické nice, takže skladba mohla být sekundárním produktem, který se vytváří s tím, jak se zvyšuje počet komunikátů, a také, možná, s vývojem písma, jehož použití si vynucuje určitou pravidelnost.

3.3 Od proto-jazyka k jazyku

Popis přechodu z proto-jazyka k současnému jazyku, je úzce spjat s tím, jaký koncept proto-jazyka daný autor preferuje. Pro většinu výzkumníků změna protojazyka na jazyk nastává zhruba v situaci, když systém získá symbolickou syntaktiku, a to buď prostřednictvím postupného přírůstku pravidel syntaxe,⁵⁶ nebo rozkladem holistických výrazů. Podle scénářů postulujících primát kombinatorického mechanismu vůči sémantice, jako je koncept Fitchovy „holé fonologie“,⁵⁷ vznik jazyka znamená přidání sémantiky, kdy kombinatoricky spojené fonologické jednotky také začaly přenášet významy. V případě scénářů gestického protojazyka je kromě vývoje syntaxe problémem také přechod jazyka na převážně hlasové modality.

Míra a mechanismus hypotetického přechodu od proto-jazyka k jazyku je také kontroverzní. Zde jsou nejméně dva scénáře: jeden pojatý v duchu Chomského, který postuluje rychlý přechod od proto-jazyka k plnohodnotnému jazyku; podle druhého se tento přechod uskutečnil postupně. Nejznámějším zastáncem prvního směru je Derek Bickerton, přinejmenším ve své rané fázi. V *Language and Species*⁵⁸ Bickerton představuje hypotézu o rychlém vzniku syntaxe díky "šťastné" makromutaci, která změnila fungování mozku. Takový návrh zjevně odkazuje na pozici Chomského; nicméně, ale u tvůrce generativní gramatiky je podobná

⁵⁶ např. Jackendoff, 2002

⁵⁷ Fitch, 2010: 503-507

⁵⁸ Bickerton, 1990: 190

myšlenka o hodně radikálnější, protože nedovoluje ani nějaké mezistupňové stupně, nýbrž trvá na tom, že jazyk se objevil najednou, bez nějakých prekurzorů.⁵⁹

Většina zastánců myšlenky, že přechod od proto-jazyka k modernímu jazyku souvisí s objevením se syntaxe, obhájí postupný scénář. Mezi nimi je také "pozdní Bickerton", který revidoval své stanovisko s tím argumentem, že bylo v rozporu s povahou evolučních změn. Jackendoff (2002) obhájí myšlenku pomalého růstu syntaktické jazykové složky, podle které lexikální proto-jazyk, tedy soubor symbolických jednotek, nejprve získal jednoduchou frázovou gramatiku používanou k vyjádření sémantických rolí a teprve pak morfosyntax.

Druhou linií rozdělení teoretických pozic je zaměření na úlohu biologických a nebiologických faktorů. Výše zmínění badatelé představují trend zdůrazňující úlohu biologického substrátu - biologicky podmíněné schopnosti získat jazyk - a tím i jeho biologický vývoj. Alternativou je vznik syntaxe prostřednictvím rozvíjejícího se proto-jazyka v kulturních procesech. Jedním z typů takové kulturní změny může být gramatizace,⁶⁰ tedy proces, při kterém se lexikální jednotky, např. substantiva nebo slovesa, mění na gramatické jednotky, např. vznikem budoucího času. Příklad je proměna anglického "going to", která zpočátku vyjadřuje fyzický pohyb osoby, na formu vyjádření budoucnosti.

Kulturní evoluce je ovšem rychlejší než biologická a evoluční změna ve struktuře samotného jazykového kódu, přinejmenším teoreticky, může vést k přechodu z proto-jazykové fáze do plného jazyka bez jakýchkoli dalších biologických změn. Zdá se, že to je například pozice školy v Edinburghu.⁶¹ Na druhou stranu neexistuje žádný důvod, proč by vývoj přirozeným výběrem nadále neovlivňoval uživatele proto-jazyka, což by dále formovalo jejich jazykovou adaptaci. A co víc, taková adaptivní změna týkající se jazyka může probíhat i v populacích moderních lidí.

3.4 Předpoklady vývoje jazyka

Rozdíly mezi člověkem a jeho hypotetickým společným předkem s šimpanzi, jsou předpoklady pro vznik jazyka v naší evoluční linii. Drtivá většina fenoménů, o které

⁵⁹ Berwick, Chomsky, 2011: 29

⁶⁰ Heine a Kuteva, 2007: 21

⁶¹ Scott-Phillips, Kirby, 2010: 414

se v tomto případě jedná, má pravděpodobně povahu změn, které sloužily - alespoň zpočátku - jiným než jazykovým cílům, teprve později posloužily v jeho vývoji. Je ale také možné, že některé z těchto vlastností, přímo sloužily rozvíjejícím se jazykovým schopnostem, a proto měly status jazykové adaptace. Mezi nejdůležitější změny tohoto druhu patří, kromě senzomotorických adaptací sloužících k produkci, přenosu a vnímání řeči, především evoluce mozku.

Vlivy přirozeného výběru odpovědné za zvýšení hmotnosti a objemu mozku našich předků zůstávají záhadou. Částečnou odpovědí může být „hypotéza drahé látky“ (expensive tissue hypothesis) navržená Leslie Aiellovou a Peterem Wheelerem (1995), kteří poukázali na to, že dva typy nákladných energetických tkání těla jsou vzájemně nepřímo úměrné, býložravci mají relativně velké vnitřnosti a malé mozky, a dravci naopak mají poměrně velké mozky s malými vnitřnostmi. Postupnou změnou na více masitou stravu lze tedy vysvětlit, co otevřelo možnost fyziologického růstu mozku, ale neurčuje konkrétní selekční tlak vývoje mozku. Někteří výzkumníci⁶² se přiklonili k tezi, že rostoucí mozek byl reakcí na výzvy prostředí, tj. plynuly z fyzického prostředí, a zejména souvisely s problémy při získávání potravy, např. z mušle nebo zpod země.

Většina odborníků je však toho názoru, že tyto výzvy, které se podílely na vývoji mozku, měly sociální charakter a byly spojeny se specifiky života ve skupině. U stádních zvířat závisí reprodukční úspěch, zejména mužů, obvykle na společenském postavení, což u primátů určuje v menší míře fyzická síla, a v míře větší sociální kompetence. První verze těchto sociálních hypotéz zdůrazňuje aspekt soutěže, např. hypotéza machiaveliánské inteligence (Machiavellian intelligence)⁶³, podle něhož je hlavní funkcí inteligence kvazi-politické soupeření. Inteligence je podle této teorie ekonomický nástroj formování a rozbíjení aliancí a přijímání rozhodnutí s cílem přelstít další osoby, aby bylo možné těžit z manipulace s nimi, ale nenechat se přitom sám manipulovat.

V tématu vývoje mozku se uplatnil především Robin Dunbar, který problémy souvisejících se studiem komplexních sociálních vztahů ve velké skupině primátů přímo vztahuje k velikosti mozku, což se odráží v jeho hypotéze sociálního mozku

⁶² např. Bickerton, 1998: 351-352

⁶³ Byrne a Whiten, 1988

(Social Brain).⁶⁴ Dunbar a jeho kolegové zjistili jednak to, že velikost mozku, a to zejména v souvislosti s kognitivní funkcí neokortexu, u primátů koreluje s velikostí skupiny, a také objevili další zajímavé závislosti, například korelaci mezi velikostí nevrakové části neokortexu primátů a jejich dobou dospívání, která je zaměřena především na zlepšení sociální kompetence dospívajícího jedince.

Práce Robina Dunbara si ale také zaslouží kritické hodnocení. Zatímco koncept sociálního mozku bude zřejmě nadále důležitým konceptem této oblasti, jeho rozšíření na původ jazyka ve formě specifického scénáře (Grooming hypothesis)⁶⁵, i když je také velmi populární, čelí vážným problémům. Když si Dunbarův model vývoje trochu zjednodušíme, tvrdí v podstatě, že jazyk se vyvinul jako náhrada společenské role groomingu, tedy vzájemného probírání si srsti primátů. Péče opic o čistotu srsti se podle této teorie z hygienického chování nejprve stala nástrojem sociální interakce a udržování dobrých sociálních vztahů, ale její použití bylo omezeno velikostí skupiny primátů, protože ve velkých skupinách by nebylo dost času na údržbu srsti všech důležitých spojenců. Podle Dunbara tato funkce mohla být převzata jazykem, který se stal druhem vokální péče, a v další fázi nástrojem „drbání“, chápaným jako výměna důležitých sociálních informací.

Takový scénář však nevysvětluje nejdůležitější rysy jazyka: kombinatoriku, sémantiku a vůbec samotný přenos obsahu. Bickerton⁶⁶ poukazuje na to, že v tomto případě by starost o srst stejně dobře nahradily pěkné, ale nesmyslné zvuky. Ještě závažnější jsou výhrady Camilly Powerové,⁶⁷ která vidí základní nedostatek Dunbarovy teorie v tom, že se nezabývá omezením věrohodnosti signálů. Fyzické drbání srsti je věrohodný signál právě proto, že je časově náročný, drbání je důvěryhodné jako projev spojenectví proto, že znamená, že je drbající ochoten svým časem zaplatit. Malá časová náročnost čistě verbálního ujištění o dobrých záměrech není výhodou, ale nevýhodou, protože pokud neexistují žádné silné normativní mechanismy proti použití lži v komunitě, takový signál nic nestojí a v důsledku toho nemá žádnou důvěryhodnost.

⁶⁴ Dunbar, 2009: 563

⁶⁵ Dunbar, 2009: 120-126

⁶⁶ Bickerton, 2003: 78-79

⁶⁷ Power, 1998: 113

3.5 Teorie mimeze

Mimeze (Mimesis) je koncept navržený americkým psychologem Merlinem Donaldem, který ji definuje jako schopnost vytvářet vědomě iniciované akty reprezentace, které jsou úmyslné, ale přitom nikoliv jazykové.⁶⁸ Donald považuje mimezi za klíčovou kognitivní schopnost ve vývoji hominidů a odlišuje je od (jiných) lidoopů, kteří mají pouze základní mimetické schopnosti. Ano, opice mohou iniciovat záměrné (tj. úmyslné) akce, ale člověk se odlišuje možností abstraktního paměťového zpracování jednotlivých motorických sekvencí jako mentálních reprezentací. Výsledkem je, že jednotlivé pohyby nemusí být iniciovány v reakci na vnější podněty, ale mohou být kdykoliv vyvolány z paměti a autonomně, samočinně iniciované jedincem (autocuing). To se děje pokaždé, když provádíme složité aktivity, jako je figura v tanci, chvat v bojových uměních, nebo použití nástroje, a to jak tehdy, když se do akce opravdu pustíme, tak i když si chceme jen zobrazit činnost ve fantazii. Mimeze nám umožňuje přenést pozornost z vnějšího světa na své vlastní tělo a porovnat ve své fantazii pohyby, které jsou ve skutečnosti prováděny, s těmi, které byly zamýšleny. Podobným způsobem mimeze stojí za dovedností přesné imitace. Napodobování lidí a opic je jiné: při napodobování demonstrované činnosti (např. otevření nádoby s jídlem) se lidé obvykle zaměřují na samotné pohyby a jejich přesnou reprodukci, kdežto například šimpanzi se nezaměřují na samotnou činnost, ale na její účinek, to znamená, že nádoba je díky akci otevřená, ovšem nikoliv nutně pomocí přesného kopírování prezentovaných pohybů.

Mimeze tak umožňuje (poměrně precizní) napodobování pohybů, dělení jejich složitých sekvencí na menší jednotky (např. kroky v tanci), zapamatování těchto jednotek a jejich volné přecházení z paměti do představivosti, opakování a trénink. Jordan Zlatev, který rozvíjí koncepci Donalda, uvádí mnoho oblastí, ve kterých by se mimeze dala aplikovat na lidi: praktický trénink dovedností, paměť a plánování, výuka a učení, obřady a rituály. Mimetické dovednosti mohly být nejprve využity pro mimickou a gestickou komunikaci. Mimetické sekvence mohou mít povahu reprezentativní, tj. odkazovat na svět, zastupovat předměty a události,

⁶⁸ Donald, 1991: 168

a jejich projev prostřednictvím pohybů těla vytváří prostor pro sdělování těchto významů ostatním, např. mimické napodobení prožité lovecké scény. Zlatev konstatuje, že mimetická kontrola umožňuje znovu vytvořit minulou událost prostřednictvím aktivity celého těla a také si prožít další kroky budoucí činnosti. Tato činnost přestává být „soukromá“, nýbrž stává se plnohodnotnou veřejnou reprezentací, mnohem dostupnější jak pro komunikujícího, tak pro ostatní.⁶⁹

Nicméně je potřeba poznamenat, že mimeze nemá žádné jazykové vlastnosti: arbitrárnost, konvenčnost nebo nutnou pravidelnost, a její jednotky nejsou symboly, takže k zásadním charakteristikám jazyka a jeho vývoje tato teorie mnoho nepřidává. Některé vlastnosti mimeze, především reprezentace, nicméně mohly být nezbytnou podmínkou dalšího rozvoje jazykové komunikace.

3.6 Spolupráce jako podmínka jazyka

Proč opice nepoužívají jazyk? Srovnávací psychologové překvapují objevováním chování velkých opic, které bylo před několika desítkami let považované za výhradně lidské. Rozsah jejich podobnosti s lidmi je tak obrovský, ovšem tato podobnost končí jazykem. Intuitivní pohled jako příčinu identifikuje anatomické rozdíly, zejména ve stavbě vokálního aparátu. Se začátkem oboru evoluce jazyka jako předmětu vědeckého výzkumu se úsilí výzkumníků spíše přesunulo k vysvětlování kognitivních adaptací na používání jazyka, tj. "kognitivní infrastruktury", která jazyk určuje. V současné době jsou však v centru pozornosti sociální faktory a největší záhadou evolučního vývoje jazyka je problém společného sdílení informací.⁷⁰

Důležitým předpokladem těchto teorií sociální spolupráce je princip reciprocity. Tu předpokládáme i u jazykových interakcí, především očekáváme, že to, co lidé říkají, je pravda, zatímco lži a podvádění jsou stigmatizovány nebo dokonce trestány. Lidské společnosti jsou založeny na neviditelných základech důvěry. Bereme je jako samozřejmost, ale bez této důvěry nemůže jazyková komunikace fungovat, protože

⁶⁹ Zlatev, 2014: 202

⁷⁰ Fitch, 2010: 417

slova by se stala stejně bezcennými, jako platební karty ve světě bez obchodu, bank, elektronických transakcí a věznic pro padělatele.

3.7 Teorie signalizace

Pro lingvisty je standardním východiskem pro diskusi o kooperativním jazyce práce Herberta P. Griceho s názvem *Logic and Conversation* (Logika a konverzace, 1975). Podle Griceho, je konverzace a, obecněji řečeno, jazyková komunikace, kooperativní činností, protože je založena, kromě řečeného, i na nevyřčených předpokladech, takže její účastníci, aby zachytili plný smysl vyjádření, musí použít odvození, v Griceově terminologii konverzační implikaci. Proto je důležité, aby odesílatel formuloval prohlášení takovým způsobem, aby usnadnil a nebrzdil proces odvození na straně příjemce. Grice zdůrazňuje, že dodržování této normy, která je podstatou jím formulovaného principu spolupráce, je ve společném zájmu účastníků konverzace, protože jim umožňuje porozumět si navzájem, takže mohou dosáhnout cílů, které plánovali prostřednictvím konverzace. Podrobněji, princip spolupráce zavazuje partnery, aby sledovali konverzační maxima, tj. maxima kvality, kvantity, vztahu a způsobu.

Když se snažíme vysvětlit genezi jazyka, výchozím bodem je pro nás obecný model komunikace, zachycující obecné komunikační jevy v rámci celého zvířecího světa. Máme tak k dispozici určitý naturalistický model, který vyjadřuje teorie signalizace, již se někdy říká „cynický komunikační model“. Toto označení pochází od Johna Krebse a Richarda Dawkinse,⁷¹ kteří jako první ukázali, že organismy nekomunikují, aby poskytovaly informace, nýbrž pouze (v souladu se smyslem vývoje přirozeným výběrem), k prosazování svých vlastních zájmů.

Krebs a Dawkins přicházejí s hypotézou, že počátky jazyka pocházejí ze souhry "čtení mysli" a "manipulace", k nimž dochází mezi zvířaty. Souslovím "čtení mysli" Krebs a Dawkins míní evolučně vytvořenou schopnost „předvídat“, jak se bude jiný organismus chovat, která je klíčovou vlastností pro jeho přežití. Přirozeným výběrem jsou organismy vedeny k tomu tuto schopnost zdokonalovat. Ovšem kromě toho, že organismus čte z chování druhých organismů, potřebuje reagovat také na to,

⁷¹ Krebs, Dawkins, 1984

že ostatní organismy „čtou“ jeho. A tato charakteristika je základem možnosti manipulace. Například pokud je nějaké chování druhými interpretováno jako příprava k boji, může takového chování využít k tomu, aby je vystrašil a zahnal, aniž má skutečný záměr zaútočit. Komunikace je tedy hra mezi aktérem a reagujícím, kde se každý z nich snaží maximalizovat své výnosy. Komunikace je proces, ve kterém aktéři používají speciálně navržené signály a demonstrace ke změně chování reagujícího jedince. Neboli, "cynicky", "signál je způsob, jakým jeden organismus (aktér) využívá práce svalů jiného organismu (reaktoru)."⁷²

Manipulační techniky vedou samozřejmě ke složitějšímu chování, které odpovídá komplikovanější metodě čtení mysli na druhé straně. Vznikají takto „závody ve zbrojení“, které podle Krebse a Dawkinse vedly ke vzniku signalizace, a tedy v nějakém dalším vývoji i k ustavení jazyka.

Kritici Krebsovy a Dawkinsovy teorie upozorňují na to, že v kompetitivním prostředí k těmto závodům ve zbrojení nedojde; manipulace v něčí neprospěch je možná jen do určité míry, protože ti druhí na ni po nějaké době přijdou. Pak je buď příliš náročné v ní pokračovat, nebo naopak se promění v onu výše uvedenou smírnou signalizaci, jak navrhuje Krebs a Dawkins. A to opět vede k myšlence, že komunikace předpokládá prostředí, ve kterém je určitá míra důvěry mezi aktéry.

3.8 Zdroje lidské spolupráce

Ačkoli jsou kognitivní schopnosti velkých opic, pokud jde například o pochopení fyzikálních zákonů, podle odborníků srovnatelné s kompetencemi dětí ve věku okolo 3 let⁷³ a v některých oblastech převyšují i kompetence dospělých, již kojenci projevují zásadní kvalitativní rozdíl v oblasti kooperativní komunikace. Opice neodkazují komunikativně na předměty ve svém prostředí, neukazují předměty ostatním, ani jim je nedávají, ani tomu žádným způsobem aktivně neučí ostatní. Opice mají potíže s porozuměním informativní funkci gestikulace, což se vysvětluje absencí kooperativního základu komunikace. Opice ignorují experimentátora, který ukazuje prstem na místo, kde je skryté jídlo, ale bezchybně používá tyto informace v kontextu konkurence, kdy experimentátor používá podobný pohyb, aby dosáhl

⁷² Krebs a Dawkins, 1984: 380-381

⁷³ Herrmann et al., 2007

na potravu, ale neuspěje. Lidští kojenci naproti tomu vykazují motivaci k spontánnímu, informativnímu poukazování na objekty, aby se o ně mohli podělit s druhou osobou již ve dvanáctém měsíci života.⁷⁴

Existuje mnoho pokusů vysvětlit, jak se lidské kooperativní chování vyvinulo, a obecněji, jak vzniklo chování prosociální. Michael Tomasello, který se zabýval vývojem spolupráce a možností vzniku komunikace založené na této spolupráci, odkazuje na řadu srovnávacích studií dětí a šimpanzů, které on a jeho kolegové provedli na Institutu Maxe Plancka v Lipsku. Výchozím bodem jeho teorie je názor, že jak jazyková komunikace, tak prosociální charakter charakteristický pro člověka je výsledkem kognitivní adaptace, kterou Tomasello nazývá společnou záměrností (*shared intentionality*).⁷⁵ Jedná se o schopnost podílet se na společných podnicích, často dlouhodobých a do značné míry složitých, které vedou ke společnému cíli a v nichž každý účastník plní specifickou úlohu. Na ontogenetické úrovni je prvním příznakem rozvoje takovéto záměrnosti „společná pozornost“, tj. účast na stejném záměrném jednání. Tomasello tvrdí, že změna v prostředí nutila člověka hledat potravu prostřednictvím společné, a vzájemné výhody, které členové skupiny následně odvodili z koordinace své činnosti, určily směr kognitivních změn, které přinesly systém sdílené záměrnosti a také sociální změny, které vedly ke vzniku normy sdílení čestných a pravdivých informací.

3.9 Hypotéza priority gest v evoluci jazyka

Podle hypotézy gestické (nebo relativně gestické) priority, jazyk fylogeneticky pochází z komunikačního systému, který měl formu gest. Přijímáme zde širokou definici gest a nejdůležitějším aspektem je tedy vizuální kanál. Jedná se o vysvětlení původu jazyka konkurenční k hlasovým hypotézám, které pracují s vokalizací. Hlasové hypotézy jsou obvykle založeny na intuitivním předpokladu, že vývoj lidské komunikace z primitivních forem do jazyka v jeho současné podobě byl realizován výhradně v hlasové modalitě. Tento předpoklad je velmi přirozený, a tak je často chápán implicitně jako zřejmý. Zejména v populárních článcích o původu jazyka,

⁷⁴ Tomasello, 2000: 358

⁷⁵ Tomasello, 2008: 140-142

prováděných bez znalosti odborné literatury, se často opomíjejí jiné možnosti než vývoj jazyka pouze v hlasové modalitě.

Scénáře gestického původu jazyka byly zvažovány mnoha autory ve filozoficko-spekulativním kontextu i v současném vědeckém kontextu. Hypotézy přednosti gestace mají jednak podobu hypotéz o gestickém jazyce, který předcházel řeči, ale také hypotéz o gestickém proto-jazyce.

Hypotézy gestického jazyka předcházejícího řeči předpokládají, že před vznikem řeči fungoval dobře vyvinutý systém gestického jazyka. I když tito autoři nevyklučují účast vokalizace, zdůrazňují, že její role byla omezena na přenos neverbálních informací, např. emocionálních. Hypotézy gestického proto-jazyka předpokládají, že ve fázi, která předcházela vzniku řeči, byla komunikace založena především na gestech fungujících jako jednotlivé znaky bez syntaxe.

V moderní podobě byla hypotéza priority gest formulována americkým antropologem Gordonem W. Hewesem, o kterém jsme se již několikrát zmínili. V roce 1973 publikoval článek⁷⁶ *Primate Communication and the Gestural Origin of Language* (Primátní komunikace a gestický původ jazyka), ve kterém syntetizoval data z různých vědních oblastí a předložil soubor argumentů podporujících gestický scénář jazykového původu. Hewesovým hlavním argumentem byl relativní úspěch výuky opic v znakovém jazyce, což bylo ve zjevném kontrastu ke zcela neúspěšným pokusům učit je mluvený jazyk. Na tomto základě lze předpokládat, že rané lidské bytosti, jejichž kognitivní schopnosti se pravděpodobně v podstatě neodlišovaly od těch, které mají současné živé opice, by mohly být také schopny produkovat proto-jazyk. Ačkoli tyto rané lidské bytosti, stejně jako ostatní primáti, používali hlasovou komunikaci, nemohla být podle Hewese výchozím bodem pro rozvoj jazykové komunikace. Hlavní překážkou byl nedostatek volní kontroly nad hlasem. Na základě výzkumu, který byl v té době k dispozici, Hewes poznamenal, že vokální reakce u opic jsou spouštěny specifickými emocionálními podněty, s nimiž jsou pevně spojeny, a také že vokalizace nejsou určeny konkrétnímu příjemci, takže fungují neselektivně a dokonce i v nepřítomnosti jakéhokoli příjemce. Tyto rysy byly v rozporu s gestickou komunikací opic, která je charakterizována vůlí a spoléhá

⁷⁶ Hewes, 1973

na vyšší kognitivní procesy, což umožňuje větší plasticitu a otevřenost k inovacím. Hewes také poukázal na výsledky analýz, které naznačují, že lidské hlasivky jsou poměrně pozdní adaptací, přítomnou pouze u *Homo sapiens*.

Rizzolatti a Arbib⁷⁷ navrhli zajímavý a stále rozvíjený koncept evoluce jazyka. Je založen na zrcadlových neuronech, což je skupina nervových buněk, které jsou aktivní například při provádění činností, jako je například uchopení, stejně jako při pozorování stejné činnosti, kterou vykonává někdo jiný. Podle této teorie zrcadlový systém implementoval neurální mechanismus, díky kterému je možná zaměnitelnost odesílatele signálu a jeho příjemce a jejich ekvivalentní (paritní) role. Realizace daného gesta vychází především z motorického cortexu, kdežto recepce z cortexu vizuálního, proto jsou mechanismy produkce signálu a jejich příjmu odlišné, zatímco význam gest v komunikaci musí být relativně stejný. Aktivací stejných polí zrcadlového systému se gesto identifikuje stejným způsobem u odesílatele i příjemce, a tímto způsobem je splněn požadavek ekvivalence.

David McNeill⁷⁸ navrhuje alternativní přístup k úloze gest v evoluci jazyka. Podle jeho názoru teorie, které předpokládají prioritu gest, nejsou schopny uspokojivě vysvětlit hlubokou a víceúrovňovou integraci řeči a gest, která v současné době pozorujeme v jazykovém vyjádření. Na základě předpokladu, že gesta jsou nedílnou součástí řeči, a ne pouze jejím doplněním, McNeill soudí, že oba typy komunikace jsou odvozeny z mentálních imaginativních jazykových jednotek, které popisuje jako růstové body (Growth Point). Růstové body vytvářejí nedělitelné celky, které formují myšlenky vyjádřené současně v gestech a řeči. Stejná myšlenka je tedy vyjádřena současně pomocí imaginativního a lingvistického kódu. Podle McNeilla bylo získání této schopnosti kritickým momentem v kognitivním vývoji člověka a ve vzniku jazyka. Rozhodujícím faktorem je zde kognitivní změna, která od samého počátku vedla k úzkému vztahu mezi myšlením, jazykem a gestem.

Problém gestických teorií původu jazyka spočívá v otázce, jak došlo k přechodu komunikace na řeč. Jestliže jazyk vznikl jako převážně gestický systém, jak vysvětlit jeho přechod do současné podoby, tj. převážně vokální? Fitch⁷⁹ zdůrazňuje dvě

⁷⁷ Rizzolatti, Arbib, 1998: 188-189

⁷⁸ McNeill, 2005

⁷⁹Fitch, 2010: 443-445

potíže gestické priority, a to jednak rozsah anatomické a neuronální adaptace člověka na mluvený jazyk a úplnost a dále funkčnost stávajících znakových jazyků. Rozsah adaptace na řeč je tak velmi silným argumentem pro relativně časně ustavení hlasové priority ve vývoji člověka, a to dokonce ještě před výskytem Homo sapiens.

Závěr

Historie úvah nad původem jazyka jasně ukazuje, že lidé od nejstarších dob považovali vznik jazyka za klíčovou otázku - klíč k pochopení toho, co je činí lidmi, odlišnými od zbytku světa. Zájem o genezi jazyka je univerzální, objevuje se v různých kulturních a historických obdobích a inspiruje myslitele k vytváření scénářů jeho vzniku s pomocí intuic a poznatků, které v dané době mají k dispozici. Kromě této univerzálnosti poskytuje historie reflexe vývoje jazyka inspiraci současným badatelům: otázky formulované ve vzdálené minulosti trvale poutají pozornost učenců. Jedná se například o problém, jestli v počáteční fázi vývoje jazyk napodoboval zvuky přírody, anebo jaký byl původní kanál jazykové komunikace (gesto, zvuk). Přesto jde právem říci, že teprve vystoupení Charlese Darwina v polovině 19. století otevřelo cestu, vedoucí od spekulací o počátcích jazyka ke striktně vědeckým přístupům k evoluci jazyka.

Ve dvacátém století se vývoj zájmu o počátky jazyka zaměřil na anatomické charakteristiky lidských bytostí, které jim umožňovaly formulovat zvuky řeči. Zdá se, že prvky konstrukce lidského hlasového aparátu, a v menší míře i sluchového, vykazují rysy pokročilých adaptací na komunikaci v hlasovém kanálu. V následných studiích se ovšem také prosazuje povědomí, že kognitivní pre-adaptace, jako je například mimeze, jsou pro fungování jazyka podobně podstatné, ne-li důležitější. V současné době se kromě toho stále více pozornosti věnuje adaptacím kognitivní a sociální povahy, z nichž asi nejvýznamnější je problém spolupráce známý z evoluční teorie.

Není patrně pochyb o tom, že vysvětlení vývoje jazyka musejí být zakotvena ve studiu vývoje lidských kognitivních schopností obecně. Je přitom nutné brát do úvahy jak dostupné poznatky o proměnách materiálního života předků člověka, tak podmínky soužití sociálních skupin, ve kterých lidé žili, včetně jejich etických pravidel. Spíše, než tvorba jedné, vše vysvětlující teorie či scénáře je zřejmě namísto opatrná, postupná stavba obrazu o evoluci jazyka a člověka či společenství obecně, a to vždy s pomocí dokladů a prostřednictvím kritického hodnocení poznatků empirických věd.

Literatura

- Arbib, M. A. From monkey-like action recognition to human language: an evolutionary framework for neurolinguistics. *Behavioral and Brain Sciences*, 2005, 28, s. 105–167.
- Ashcroft, B. Language and Race. *Social Identities*, 2001, 7(3), s. 311-328.
- Barney, S. A., Lewis, W. J., Beach, J. A., Berghof, O. *The Etymologies of Isidore of Seville*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Benor, E. Meaning and Reference in Maimonides' Negative Theology. *Harvard Theological Review*, 1995, 88(3), s. 339-360.
- Berwick, R. C., Chomsky, N. The biolinguistic program: The current state of its development. In: *The biolinguistic enterprise: New perspectives on the evolution and nature of the human language faculty*, 2011, s. 19-41.
- Beuchot, M. Some Traces of the Presence of Scepticism in Medieval Thought. In: *Scepticism in the History of Philosophy*. Dordrecht: Kluwer Press, 1996, s. 37-43.
- Bickerton, D. *Language and species*. Chicago: The University of Chicago Press, 1990.
- Bickerton, D. Catastrophic Evolution: the case for a single step from protolanguage to full human language. In: *Approaches to the Evolution of Language. Social and Cognitive Bases*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998, s. 341-358.
- Bickerton, D. Symbol and structure: a comprehensive framework. M. H. Christiansen, S. Kirby (red.) *Studies in the Evolution of Language*. Oxford University Press, 2003, s. 77-93.
- Bickerton, D. *Adam's tongue: how humans made language, how language made humans*. New York: Macmillan, 2009.
- Calvin, W. H., Bickerton, D. *Lingua ex machine: reconciling Darwin and Chomsky with the human brain*. Cambridge: MIT Press, 2000.

- Cabezón, J. I. *Buddhism and Language: A Study of Indo-Tibetan Scholasticism*. Albany: SUNY Press, 1994.
- Cesare, di, D. E. Grammar of Messianic Times. Naharaim: *Journal of German-Jewish Literature & Cultural History/Zeitschrift für Deutsch-Jüdische Literatur und Kulturgeschichte*, 2011, 5(1-2), s. 55–95
- Danesi, M. *Vico, metaphor and the origin of language*. Bloomington: Indiana University Press, 1993.
- Darwin, C. *On the Origin of Species*. The Project Gutenberg, 2013.
- Darwin, C. *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*. The Project Gutenberg, 2011.
- Deacon, T. Language evolution and neuromechanisms. In: *A Companion to the Cognitive Science*. Oxford: Blackwell, 1998, s. 212-225.
- Donald, M. *Origins of the modern mind: Three stages in the evolution of culture and cognition*. Cambridge: Harvard University Press, 1991.
- Dunbar, R. 2009. *Příběh rodu Homo. Nově dějiny evoluce člověka*. Praha: Academia, 2009.
- Dunbar, R. The social brain hypothesis and its relevance to social psychology. *Annals of Human Biology*, 2009, 36(5), s. 562-572
- Graves, J. L. *The Emperor's New Clothes: Biological Theories of Race at the Millennium*. Newark: Rutgers University Press, 2003.
- Fitch, T. *The Evolution of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Formigari, L. *Language and Experience in 17th-Century British Philosophy*. Philadelphia: John Benjamins, 1988.
- Ferretter, L. The Trace of the Trinity: Christ and Difference in Saint Augustine's Theory of Language. *Literature and Theology*, 1998, 12, s. 256-267.
- Hauser, M. D., Fitch T. (The faculty of language: What is it, who has it, and how did it evolve? *Science*, 2003, 298, s. 1569-1579.

- Heine, B., Kuteva, T. *The genesis of grammar: A reconstruction*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Herrmann, E., Call, J., Hernández-Lloreda, M. V., Hare, B., Tomasello, M. Humans have evolved specialized skills of social cognition: the cultural intelligence hypothesis. *Science*, 2007, 317(5843), s. 1360-1366.
- Hewes, G. W. Primate communication and the gestural origin of language. *Current Anthropology*, 1973, 14.1/2, s. 5-24.
- Hewes, G. W. *Language origins: a bibliography*. The Hague: Mouton, 1975.
- Hewes, G. W. The current status of the gestural theory of language origin. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1976, 280(1), s. 482-504.
- Hewes, G. W. A Model for Language Evolution. *Sign Language Studies*, 1977, 15, s. 97-168.
- Hewes, G. W. A history of the study of language origins and the gestural primacy hypothesis .In: *Handbook of human symbolic evolution*. Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 571-592.
- Chomsky, N. A. *Knowledge of language: Its nature, origin, and use*. Westport: Greenwood Publishing Group, 1986.
- Idel, M. *Language, Torah and Hermeneutics in Abraham Abulafia*. Albany: SUNY Press, 1989.
- Jackendoff, R. *Foundations of Language. Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Johansson, S. *Origins of Language: Constraints on Hypotheses*. Amsterdam: John Benjamins, 2005.
- Lenneberg, E. H. Problems in the comparative study of language. In: *Evolution, Brain, and Behavior: Persistent Problems*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1976, s. 199-213.
- Lovejoy, A. O. Monboddo and Rousseau. *Modern Philology*, 1933, 30(3), s. 275-295
- Kellner, M. *Maimonides' Confrontation with Mysticism*. Oxford: Littman Library of Jewish Civilization, 2006.

- Krebs, J. R., Dawkins, R. Animal Signals: Mind-Reading and Manipulation. In: *Behavioural Ecology: An Evolutionary Approach*. Oxford: Blackwell, 1984, s. 380-402.
- McNeill, D. *Gesture and Thought*. Chicago: The University of Chicago Press, 2005..
- Nash, G. B. The Image of the Indian in the Colonial Mind. In: *The Wild Man Within: An Image in Western Thought from the Renaissance to Romanticism*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2009, s. 55-86.
- Petitto, L. A. i Marentette, P. F. Babbling in the Manual Mode: Evidence for the Ontogeny of Language. *Science*, 1991, 251, s. 1493-1496.
- Pinker, S. *The language instinct: How the mind creates languages*. New York: Harper Collins, 1994.
- Reeves, J. The State of Babel After the Fall: Philo Judaeus and the Possibility of Rhetoric. *Advances in the History of Rhetoric*, 2014, 17(1), s. 34-42.
- Richards, R. J. The Tragic Sense of Life. Ernst Haeckel and the Struggle of Evolutionary Thought. Chicago: The University of Chicago Press, 2008.
- Riley, K. Some German theories on the origin of language from Herder to Wagner. *The Modern Language Review*, 1979, 74(3), s. 617-632.
- Rizzolatti, G., Arbib, M. A. Language within our grasp. *Trends in Neurosciences*, 1998, 21, s. 188–194.
- Robe, S. Wild Men and Spain's Brave New World. In: *The Wild Man Within: An Image in Western Thought from the Renaissance to Romanticism*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2009, s. 39-54.
- Scott-Phillips, T. C., Kirby, S. Language Evolution in the Laboratory. *Trends in Cognitive Sciences*, 2010, 14(9), s. 411-417.
- Smith, A. Protolanguage reconstructed. *Interaction Studies*, 2008,. 9(1), s. 100-116.
- Tomasello, M. Primate Cognition: Introduction to the Issue. *Cognitive Science*, 2000, 24 (3), s. 351-361.
- Tomasello, M. *Origins of Human Communication*. Cambridge, MA: MIT Press, 2008.

- Wilkins, W. K., Wakefield, J. Brain evolution and neurolinguistic preconditions. *Behavioral and Brain Sciences*, 1995, 18(1), s. 161-226.
- Wray, A. Protolanguage as a holistic system for social interaction. *Language and Communication*, 1998, 18 (1), s. 47-67.
- Wray, A., Grace, G. W. The consequences of talking to strangers: Evolutionary corollaries of socio-cultural influences on linguistic form. *Lingua*, 2007, 117 (3), s. 543-578.
- Zlatev, J. Human Uniqueness, Bodily Mimesis and the Evolution of Language. *Humana Mente. Journal of Philosophical Studies*, 2014, 27, s. 197-219.